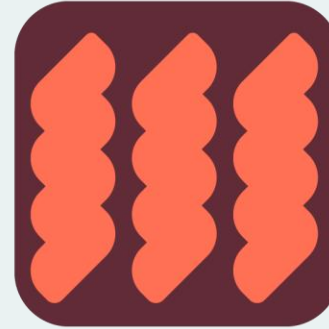

Marktanalyse

Schoollunches in negen Europese landen
April 2026

Inhoudsopgave

Dit document omvat een marktanalyse van de gezonde schoollunch-programma's in negen Europese landen.

De analyse is gebaseerd op deskresearch en interviews met experts en docenten uit de betrokken landen.

Waar nodig zijn bronnen vertaald met Google Translate.

Bronnen zijn geraadpleegd tussen 23 maart 2026 en 23 april 2026.

Contact: Marit van Heerwaarde (mvanheerwaarde@deloitte.nl)

- 1 Overzicht
- 2 Aanbevelingen
- 3 Uitwerking per land
 - 3.1 [Ierland](#)
 - 3.2 [Engeland](#)
 - 3.3 [Estland](#)
 - 3.4 [Finland](#)
 - 3.5 [Zweden](#)
 - 3.6 [Frankrijk](#)
 - 3.7 [Spanje](#)
 - 3.8 [Polen](#)
 - 3.9 [Duitsland](#)
- 4 Appendix

1. Overzicht

Managementsamenvatting (1/2)

Europese schoollunchprogramma's variëren van universeel gratis tot (mede)gefinancierd door de ouders. Verantwoordelijkheid is veelal gedecentraliseerd en ligt bij de gemeente of de school, vaak met nationale kaders

1

Er bestaat geen 'best practice' governance- of financieringsmodel

Universele gratis lunch bestaat naast inkomensafhankelijke constructies en door ouders gefinancierde programma's. Elk model werkt in de eigen context. Geen enkel model laat zich universeel toepassen.

2

Decentralisatie vereist sterke nationale normen en monitoring

Decentralisatie is de standaard, maar zonder duidelijke nationale minimumnormen en kaders ontstaat fragmentatie. Zonder de juiste monitoring leidt dat tot ongelijke kwaliteit en verschillen in implementatie en naleving.

3

Beleidsintentie bepaalt institutioneel eigenaarschap

Landen die schoollunch zien als 'onderwijs' plaatsen verantwoordelijkheid bij onderwijsministeries (3/9). Landen die het zien als sociale voorziening plaatsen het bij ministeries van sociale zaken (6/9).

4

Schoolkeukens vs. centrale keukens: geen consensus, meerdere vormen bestaan

Spanje en Polen geven de voorkeur aan schoolkeukens, in Finland zijn centrale keukens opkomend, Engeland en Ierland vertrouwen op externe catering. Alle modellen hebben voor- en nadelen en werken in hun eigen context.

5

Stedelijk-ruraal verschil: kwaliteit lager in afgelegen gebieden

In alle negen landen zijn er grote verschillen tussen grotere en kleinere gemeenten. Steden hebben meer capaciteit voor inkoop en kwaliteitscontrole. Kleine gemeenten kampen met personeelstekorten.

6

Universele gratis lunch werkt beter voor gelijkheid en stigmareductie

In landen met universele gratis lunch is de deelname hoog. Stigma valt daardoor weg. Inkomensafhankelijke systemen komen met aanvraagdrempels en schaamte.

7

Verschillende uitvoeringsmodellen kunnen naast elkaar bestaan in een land

In alle negen landen bestaan meerdere uitvoeringsmodellen naast elkaar. Scholen kiezen het meest passende model. Hier is maatwerk vereist.

8

Vegetarische opties en inspelen op allergieën zijn opkomende normen

Alle negen landen bieden nu vegetarische alternatieven. Allergeenprotocollen lopen uiteen van streng tot minimaal. Duurzaamheid en lokale inkoop zijn opkomende prioriteiten.

9

Culturele verankering kost tijd maar stimuleert adoptie

Waar een schoollunch cultureel verankerd is, is deelname en kwaliteit hoger. Culturele verankering kost tijd. De eerste generatie vormt de basis voor de normalisering. Op scholen met een diverse populatie vereist adoptie extra aandacht.

Management samenvatting (2/2)

Rollen en verantwoordelijkheden komen grotendeels overeen, verschillen zitten in de financieringspartijen en hoe groot de rol van gemeenten is

	Financiering	Kwaliteits-normen	Menubepaling	Aanbesteding	Bereiding	Monitoring	Evaluatie
Duitsland	 	 *		 		 	
Estland	 		 		 		-
Engeland	 		 	 		-	-
Finland	 				 		
Frankrijk	 				 		-
Ierland							-
Polen	 						-
Spanje	 	 *					-
Zweden			 		 		

De lessen voor Nederland

Alle negen landen bieden een les of inspiratie voor Nederland

- Het Ierse programma toont de uitdagingen van een nationaal programma zonder infrastructuur (bijv. geen keukens in Ierse basisscholen)
- Geoormerkte subsidies en sterke centrale monitoring zijn essentieel om fragmentatie en kwaliteitsverlies te voorkomen
- De integratie van voedingseducatie in het curriculum biedt een pedagogisch raamwerk dat Nederlandse scholen kunnen overnemen
- De integratie in het wettelijke curriculum en de pedagogische benadering van lunch als onderwijs bieden een stevige basis
- Zweden toont aan dat, ook bij gratis beschikbaarheid, deelname door leerlingen niet universeel is
- De gebalanceerde voedingsnormen bieden flexibiliteit, het digitaal monitoringplatform juist controle
- Het belang dat Spaanse ouders hechten aan vers eten laat zien dat ouderparticipatie een krachtige kwaliteitsprikkel kan zijn
- Polen houdt de ouderbijdrage laag door de kosten te splitsen; de lokale overheid financiert de exploitatiekosten, ouders de ingrediënten
- De Duitse gedecentraliseerde aanpak zonder nationale minimumnormen waarschuwt voor fragmentatie

Ierland

In Ierland is in 2025 een nieuw universeel programma ingevoerd, waarbij alle basisscholen dagelijks een warme of koude lunch kunnen aanbieden, volledig nationaal gefinancierd vanuit het Ministerie van Sociale Zaken.

Scholen zijn de centrale actor in dit programma.

?
deelname bij
beschikbaarheid
lunch

€3,20 per
warme maaltijd
€1,70 per koude
maaltijd

20
minuten
lunchpauze

Wat valt er op aan het schoollunchprogramma van Ierland?

- **Nieuw programma (2025) na pilot (2019–2023):** Het *Hot School Meals* programma is net ingevoerd; alle basisscholen kunnen zich aanmelden, gefinancierd door het Ministerie van Sociale Zaken (niet onderwijs)
- **Scholen als centrale actor met keuzevrijheid:** Elke school selecteert haar eigen leverancier; dit brengt administratieve last met zich mee maar geeft scholen autonomie (zonder gecentraliseerde kwaliteitskaders)
- **Infrastructuur als beperking:** De meeste basisscholen hebben geen eigen keuken; dit dwingt tot keuze tussen warme maaltijden (kant-en-klaar bezorgd of ter plaatse opgewarmd) en koude maaltijden
- **Kwaliteit onder druk door budget:** Het beschikbare budget per maaltijd (€3,20 warm, €1,70 koud) is krap; dit leidt tot matige voedselkwaliteit en beperkte ruimte voor betere ingrediënten
- **Tenderprocedure als administratieve last:** Het aanbestedingsproces kost scholen veel tijd; selectiecriteria zijn gebaseerd op papierwerk, niet op daadwerkelijke smaak of kwaliteit van het eten

Koude maaltijden een duurzamere keuze?

Warme maaltijden genereren meer afval dan koude: verpakkingsmateriaal én half opgegeten porties die vanwege regels voor voedselveiligheid niet mee naar huis mogen

Wat kan Nederland hiervan leren?

Het Ierse programma toont de uitdagingen van een nationaal programma zonder infrastructuur (bijv. geen keukens in Ierse basisscholen)

Engeland

In Engeland lopen twee parallelle programma's onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Onderwijs: UIFSM voor de jongste kinderen (100% gratis) en FSM voor oudere kinderen uit lage inkomens gezinnen.

Voor kinderen die buiten FSM vallen wordt de lunch betaald door ouders of zij nemen een zelf gemaakte lunch mee.

89% (UIFSM);
79% (FSM)
deelname bij
beschikbaarheid
lunch

?
kosten zijn een
discussiepunt

30–45
minuten
lunchpauze

Wat valt er op aan het schoollunchprogramma van Engeland?

- **Twee parallelle programma's:** *Universal Infant Free School Meals* (UIFSM) voor kinderen van 4 tot 7 jaar (100% gratis) en inkomensafhankelijke *Free School Meals* (FSM) voor oudere kinderen
- **Stigma rond gratis maaltijden:** In veel scholen eten FSM-kinderen apart van andere kinderen; dit leidt tot zichtbare sociale scheidslijnen en ontmoedigt deelname, vooral in welvarende gebieden
- **Financiële prikkels werken verkeerd uit:** FSM-gelden zijn niet geoormerkt; scholen die minder kinderen zien lunchen houden het geld en besteden het elders, wat scholen aanmoedigt om kosten te minimaliseren
- **Opkomst van Multi-Academy Trusts (MATs):** Schaalvergroting legt inkoopverantwoordelijkheid bij business managers die meerdere scholen bedienen; hoe groter de trust, hoe verder deze manager van dagelijkse schoolrealiteit afstaat, wat ten koste gaat van maatwerk en kwaliteitsbewaking
- **Verschillen:** Grote verschillen op gebied van kwaliteit tussen *maintained schools* (met overheidsbemoeienis) en *academies of free schools*

Gebrekkige coördinatie
Implementatie is volledig schoolafhankelijk zonder gestandaardiseerde uitvoering: kwaliteit, naleving van normen en zelfs of gelden daadwerkelijk aan schoollunches worden besteed varieert sterk per school

Wat kan Nederland hiervan leren?

Geoormerkte subsidies en sterke centrale monitoring zijn essentieel om fragmentatie en kwaliteitsverlies te voorkomen

Estland

In Estland krijgen alle kinderen al sinds de Sovjettijd een gratis warme maaltijd op school. De schoollunch is onderdeel van de cultuur.

Het systeem is gedecentraliseerd. Lokale overheden (gemeenten) zijn verantwoordelijk voor zowel het onderwijs als voor de schoollunch. De lunch wordt gezamenlijk gefinancierd door een combinatie van staat en gemeente. In sommige gemeenten wordt tegenwoordig een ouderbijdrage gevraagd.

?

deelname bij
beschikbaarheid
lunch

€2-3

per maaltijd

30

minuten
lunchpauze

Wat valt er op aan het schoollunchprogramma van Estland?

- **Universele gratis lunch sinds de Sovjettijd:** Alle kinderen krijgen dagelijks een gratis warme maaltijd; dit is diep verankerd in de cultuur en wordt niet ter discussie gesteld
- **Gemeente als centrale actor:** De gemeente is verantwoordelijk voor zowel onderwijs als schoollunch. Financiering is een combinatie van nationale subsidie (Ministerie van Onderwijs) en gemeentelijke middelen uit lokale belastingen
- **Lage kosten met universele dekking:** Estland toont dat gratis universele lunch economisch haalbaar is; de lage kosten worden bereikt doordat schoolkeukens veelal in gemeentelijk beheer zijn en schaalvoordelen hebben
- **Educatieve integratie:** Voedseleductie maakt sinds 2002 deel uit van het nationale curriculum; schoollunch wordt gezien als onderdeel van het onderwijs, niet als aparte dienst
- **Arbeidsmarktprobleem:** Werken in schoolkeukens is onpopulair

De kracht van ambassadeurs
een oud-president die eerst diëtist was fungeert als ambassadeur voor gezonde schoollunches en heeft het lunchaanbod aanzienlijk verbeterd

“ De schoollunch is een belangrijk middel om kansenongelijkheid tegen te gaan ”

- Gunda Tire

Wat kan Nederland hiervan leren?

De integratie van voedingseducatie in het curriculum biedt een pedagogisch raamwerk dat Nederlandse scholen kunnen overnemen

Finland

Finland heeft 's werelds langstlopende universele gratis schoollunchprogramma, ingevoerd in 1948. Alle leerlingen van kleuteronderwijs t/m voortgezet onderwijs ontvangen dagelijks een gratis warme maaltijd, gefinancierd door de nationale en lokale overheid.

Gemeentes zijn verantwoordelijk voor scholen en dragen de wettelijke verantwoordelijkheid voor schoollunch.

?

deelname bij
beschikbaarheid
lunch

€3,42
per maaltijd

30

minuten
lunchpauze

Wat valt er op aan het schoollunchprogramma van Finland?

- **'s Werelds langstlopende universele gratis schoollunchprogramma (sinds 1948):** Alle leerlingen van kleuteronderwijs tot voortgezet onderwijs ontvangen dagelijks een gratis warme maaltijd; dit is wettelijk verankerd en staat niet ter discussie
- **Lunch als onderdeel van het curriculum:** Sinds 2004 is schoollunch expliciet opgenomen in het nationale curriculum als voedingseducatie; leerkrachten eten mee als rolmodel ('begeleide maaltijd')
- **Gemeenten als centrale actor met flexibiliteit:** Gemeenten bepalen productiewijze, inkoop, en menuplanning binnen nationale richtlijnen; dit biedt lokale autonomie zonder fragmentatie
- **Lage kosten met hoge kwaliteit:** Finland toont dat universele gratis lunch economisch duurzaam is; kosten worden geminimaliseerd door gemeentelijk beheer van schoolkeukens en efficiënte centrale keukens
- **Leerlingen als stakeholders:** Kinderen worden actief betrokken bij evaluatie van menu's

“ De schoollunch wordt gezien als investering, niet als kostenpost ”

- Marjaana Manninen

Wat kan Nederland hiervan leren?

De integratie in het curriculum en de pedagogische benadering van lunch als onderwijs bieden een stevige basis

Zweden

De Zweedse schoollunch is ingevoerd in de jaren '60, sinds 2010 zijn scholen wettelijk verplicht om gratis lunch aan te bieden aan alle leerlingen.

Scholen worden volledig gefinancierd door de gemeente.

75%
deelname bij
beschikbaarheid
lunch

€3,60
per maaltijd

>20
minuten
lunchpauze

Wat valt er op aan het schoollunchprogramma van Zweden?

- **Universele gratis lunch sinds 2010 wettelijk verplicht:** Alle kinderen in *grundskola* (6-15 jaar) krijgen dagelijks een gratis warme maaltijd. De schooldag telt juridisch pas als schooldag als er lunch aangeboden wordt.
- **Driedelig doel:** gelijkheid, gezondheid, economische productiviteit: Dit is de kernmotivatie achter het systeem; schoollunch is onderdeel van de cultuur en wordt gezien als universele welzijnsvoorziening en onderdeel van het volksgezondheidsbeleid.
- **Pedagogische maaltijd als concept:** Docenten eten vaak mee met leerlingen; dit is een bewuste keuze om sociale en fysieke omgeving te benadrukken. Lunch is onderwijs, niet alleen voeding.
- **Grotendeels in gemeentelijk beheer:** De meeste gemeenten verzorgen schoolmaaltijden in eigen beheer en zijn zelf verantwoordelijk voor de inkoop van levensmiddelen. Zelfstandige scholen wijken hier per definitie van af: zij maken gebruik van een externe cateraar, gefinancierd via de onderwijsvouchers die zij per leerling van de gemeente ontvangen.

Workarounds om lokale inkoop te bewerkstelligen

Omdat herkomsteisen juridisch niet zijn toegestaan, hanteren gemeenten strategieën zoals contractopsplitsing en producentbezoeken om lokale inkoop te bereiken

Wat kan Nederland hiervan leren?

Zweden toont aan dat, ook bij gratis beschikbaarheid, deelname door leerlingen niet universeel is

Frankrijk

De Franse schoollunch is gedecentraliseerd op gemeentelijk niveau met nationale voedingsnormen.

De gemeente financiert het grootste deel, aangevuld met een ouderbijdrage en een nationale subsidie voor de armste gezinnen in kleine gemeenten.

60-70%
deelname bij
beschikbaarheid
lunch

€7,33
per maaltijd

90-120
minuten
lunchpauze

Wat valt er op aan het programma van Frankrijk?

- **Aansluiting bij gastronomische cultuur:** De schoollunch is meer dan voeding; het is een sociaal en educatief moment waarbij tafelmanieren, smaakvoorkeur, en Franse eetcultuur worden doorgegeven
- **Gemeente als centrale speler met sterke nationale kaders:** Gemeenten verantwoordelijk voor operatie; het Ministerie van Landbouw stelt bindende voedingsnormen en beheert het monitoringplatform “*ma cantine*”
- **Gebalanceerde voedingsnormen per week/maand:** In plaats van per dag, wat scholen flexibiliteit geeft; naleving wordt gemonitord via een nationaal digitaal portaal
- **Cantine à €1 programma:** Voor kleine gemeenten (<10.000 inwoners) biedt de nationale overheid €3 per maaltijd als de ouderbijdrage onder €1,25 blijft; dit is een gerichte interventie om toegangsdrempels in arme gebieden te verlagen
- **Participatiedrempels:** Niet-deelname kent twee oorzaken: financiële drempel en dieetrestricties op religieuze gronden

Cultuur als kwaliteitsprikkel

De diepgewortelde Franse eetcultuur maakt kwaliteit politiek en sociaal gemakkelijker te handhaven, dit beschermt structureel tegen kwaliteitsverlies

Wat kan Nederland hiervan leren?

De gebalanceerde voedingsnormen bieden flexibiliteit, het digitaal monitoringplatform juist controle

Spanje

De Spaanse (optionele) schoollunch sluit aan bij de Spaanse eetcultuur. Spanje kent een gedecentraliseerd systeem per autonome gemeenschap met verantwoordelijkheid bij de scholen zelf.

Ouders betalen voor de lunch, er is een subsidie beschikbaar voor de laagste inkomensgroep.

65%
deelname bij
beschikbaarheid
lunch

€5,50
per maaltijd
(Madrid 25-26)

45-60
minuten
lunchpauze

Wat valt er op aan het schoollunchprogramma van Spanje?

- **Cultureel verankerde lunchtraditie:** Lunch is de belangrijkste maaltijd van de dag; de schoollunch wordt als volkomen vanzelfsprekend ervaren, dit maakt kwaliteit politiek en sociaal gemakkelijker te handhaven
- **Lange lunchpauze (1,5-2 uur) met educatieve functie:** Eerste helft aan tafel (tafelmannieren, sociaal moment), tweede helft buiten spelen/extracurriculaire activiteiten. De schooldag duurt langer door deze prioritering van de lunch
- **Schoolkeuken als primair model:** De meeste scholen contracteren een externe partij die ter plaatse kookt, deze partij wordt door kinderen ervaren als deel van de school (soms 40-45 mensen werkzaam in schoolkeuken). Dit garandeert versheid en lokale controle. Spaanse ouders vinden dit een belangrijke overweging bij de schoolkeuze
- **Ouders als kwaliteitsprikkel:** Ouders betalen per deelname en stellen hoge eisen aan versheid en kwaliteit, slechte kwaliteit leidt direct tot klachten

“ De culturele waarde van de maaltijd maakt kwalitatief goed eten politiek en sociaal gemakkelijker te handhaven dan in andere landen ”

- Sinéad Galvin

Wat kan Nederland hiervan leren?

Het belang dat Spaanse ouders hechten aan vers eten laat zien dat ouderparticipatie een krachtige kwaliteitsprikkel kan zijn

Polen

Polen kent een gedecentraliseerd systeem met gemeentelijke verantwoordelijkheid, mogelijkheid tot kopen en eten van schoollunch is verplicht.

De gemeente neemt de exploitatiekosten op zich, ouders betalen voor het voedsel. Er is een nationale subsidie beschikbaar voor ouders met de laagste inkomens, die wordt overgemaakt naar de school.

?

deelname bij
beschikbaarheid
lunch

€1,50

voedselkosten
per maaltijd

30

minuten
lunchpauze

Wat valt er op aan het schoollunchprogramma van Polen?

- **Historie:** Voor 1990 hadden alle scholen een keuken waar lunch werd bereid, daarna is de transitie gemaakt naar zelf meegebrachte lunch, momenteel gebruiken meeste scholen een externe cateraar
- **Verplicht aanbod sinds 2023, maar geen universele deelname:** Openbare basisscholen moeten dagelijks één warme maaltijd aanbieden, maar deelname is laag. Exacte participatiecijfers zijn onbekend
- **Gesplitste kostenverdeling:** Exploitatiekosten (personeel, energie) worden betaald door de gemeente en voedselkosten door ouders, dit houdt de ouderbijdrage laag
- **Streng kwaliteitscontrole:** *Sanepid* (overheidsinstantie, vergelijkbaar met een combinatie van de NVWA en GGD) voert intensieve monitoring uit; scholen dienen dagelijks een sample aan te leveren. Dit is een robuust systeem maar wordt als belastend ervaren door scholen
- **Gescheiden eten:** Kinderen die eigen lunch meebrengen kunnen deze niet opeten in de kantine; zij eten in een andere ruimte

Nationale subsidies voor infrastructuur

De overheid biedt een subsidie aan scholen om een nieuwe keuken te bouwen of de verouderde keukens te verbouwen zodat deze weer bruikbaar is

Wat kan Nederland hiervan leren?

Polen houdt de ouderbijdrage laag door de kosten te splitsen; de lokale overheid financiert de exploitatiekosten, ouders de ingrediënten

Duitsland*

Onderwijs is sterk gedecentraliseerd in Duitsland per deelstaat. De *Schültrager* (gemeente of district) is verantwoordelijk voor scholen en de schoollunch.

Ouders zijn primaire betaler, vanuit het federale ministerie van Arbeid en Sociale Zaken is er een inkomensafhankelijke subsidie via *Bildungs- und Teilhabepaket (BuT)* voor lage-inkomenshuishoudens.

?

deelname bij
beschikbaarheid
lunch

€4-6

per maaltijd

?

minuten
lunchpauze

Wat valt er op aan het schoollunchprogramma van Duitsland?

- **Sterk gedecentraliseerd systeem zonder uniformiteit:** Alle 16 deelstaten bepalen hun eigen beleid; voedingsrichtlijnen zijn nationaal maar slechts in 5 deelstaten verplicht. Het *Bundeszentrum Kita- und Schulverpflegung* is een coördinerende overheidspartij
- **Berlijn als uitzondering:** Sinds 2019 biedt Berlijn als enige deelstaat gratis lunches aan alle basisschoolleerlingen; dit toont dat universele gratis lunch politiek haalbaar is, maar sterke lokale wil vereist
- **Ganztagsförderungsgesetz (GaFöG) als game-changer:** Vanaf augustus 2026 treedt een wet in werking die voltijdse opvang voor basisschoolleerlingen verplicht maakt. Dit maakt schoollunches de facto verplicht
- **Ouders betalen, lage-inkomenshuishoudens krijgen subsidie:** Het *Bildungs- und Teilhabepaket (BuT)* biedt inkomensafhankelijke ondersteuning, maar bereikt niet alle kwetsbare kinderen vanwege administratieve drempels

Game changer?

Vanaf augustus 2026 treedt een wet in werking die voltijdse opvang voor basisschoolleerlingen verplicht maakt, wat schoollunches de facto verplicht stelt en de markt kan transformeren

Wat kan Nederland hiervan leren?

De Duitse gedecentraliseerde aanpak zonder nationale minimumnormen waarschuwt voor fragmentatie

2. Aanbevelingen

Losse aanbevelingen

- **Vergroot het netwerk via de Global School Meals Coalition** (en het Research Consortium on School Health and Nutrition). Sylvie Avallone is voorzitter van dit onderzoekscentrum en heeft aangegeven het contact met Lunchwijs warm te willen houden.
- **Gebruik bestaande case studies als vertrekpunt voor uitbreiding van scope** naar meer landen dan de negen in dit rapport. De case studies gepubliceerd door bovengenoemd consortium zijn een logische eerste stap: de auteurs zijn aantoonbaar bereid tot gesprek. Alle geïnterviewde onderzoekers in dit onderzoek hebben aangegeven beschikbaar te zijn voor vervolgvragen. Zie ook: [Good Examples | Research areas | LSHTM](#).
- **Houd werkbezoeken aan geselecteerde landen** nadat de meest relevante zijn geïdentificeerd. Dit is een terugkerende aanbeveling van geïnterviewden: ervaar hoe de schoollunch in de praktijk werkt.
- **Neem contact op met Denemarken**. Ook daar heerst een sandwich cultuur, maar er loopt momenteel een pilot met schoollunches. Patricia Eustachio Colombo raadt aan om contact op te nemen met Sidse Bestle ([Sidse Marie Sidenius Bestle | LinkedIn](#)).

3. Uitwerking per land

3.1 Ierland

Ierland – Algemeen

Demografie

Ca. **530.000** scholieren in *primary school* (4-12 jaar), deelname groeit naar **universele dekking**.²

Onderwijsstructuur

Het Ierse basisonderwijs wordt gevolgd door de *secondary school*. Het onderwijs staat **grotendeels onder staatstoezicht** maar wordt beheerd door religieuze en andere patronen. Het Ministerie van Onderwijs stelt het curriculum en de financiering vast.³

Culturele context

Traditioneel brachten Ierse kinderen hun eigen lunchpakket mee (sandwich-cultuur). Het *Hot School Meals* programma introduceert een andere maaltijdcultuur op basisscholen. Er is grote maatschappelijke steun.⁴

Historische ontwikkeling

De eerste schoolmaaltijdregelingen dateren uit 1914. In 2019 startte een pilot met warme schoolmaaltijden op 30 scholen. In april 2023 werd aangekondigd dat het programma per 2025 wordt uitgerold naar alle basisscholen.⁴

Ierland – Financiën

De nationale overheid hanteert vaste maaltijdprijzen voor zowel warme als koude schoollunches. Deze maaltijden worden volledig gefinancierd vanuit het Ministerie van Sociale Zaken, met een jaarlijks budget van **€288 miljoen**⁷

Een warme schoollunch kost **€3,20** per maaltijd, een koude schoollunch **€1,70**⁵

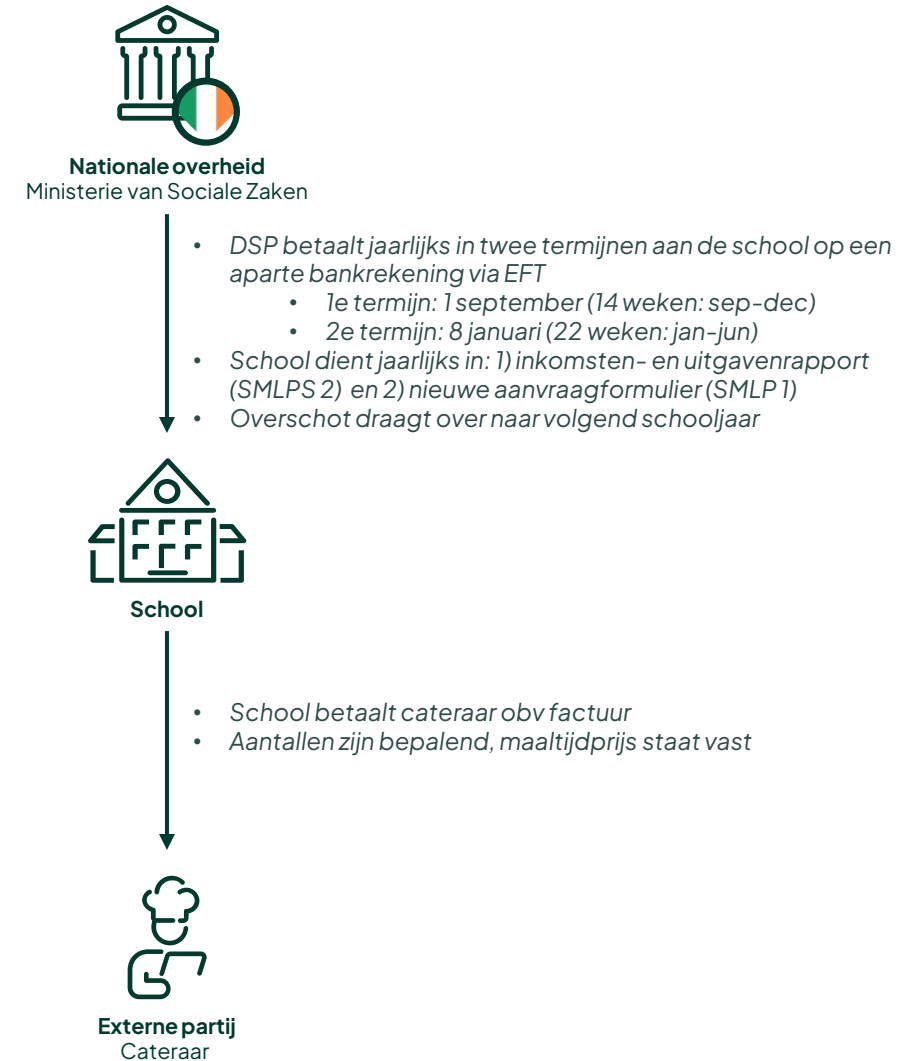
De **nationale overheid** financiert de volledige kosten vanuit het **Ministerie van Sociale Zaken (DSP)**^{5,7}

Gemeenten spelen geen rol

Ouders betalen niets

Ierland – Voeding, kwaliteit en monitoring

- 1 Voeding** Een typische warme maaltijd bestaat uit één hoofdgerecht met dessert. Een koude maaltijd is vaak een sandwich of pastasalade. Cateraar bepaalt in samenspraak met school het menu. Kinderen en ouders kunnen een week van tevoren hun keuze voor gerecht doorgeven via een app.
- 2 Dagelijkse operatie** Kinderen hebben 20 minuten lunchpauze en eten in het klaslokaal. Leraren zijn verantwoordelijk voor begeleiding tijdens lunch. Het eten wordt in porties geserveerd, portiegrootte is gelijk voor de hele school
- 3 Kwaliteit** Een maaltijd omvat minimaal: twee porties groenten, salade of fruit; één portie brood, aardappelen, pasta of rijst; één portie melk, yoghurt of kaas; en één portie vlees, gevogelte, ei, peulvruchten, kaas of noten.⁶
- 4 Monitoring** FSAI (Food Safety Authority of Ireland, vergelijkbaar met NVWA) controleert de voedselveiligheid.⁵

Ierland – Organisatie en uitvoering

Leverancier **bezorgt maaltijden klaar-voor-consumptie** aan school, waar ze (in het geval van *hot meals*) worden opgewarmd voor het serveren.

Elke school selecteert haar eigen leverancier via een open, eerlijk en transparant **inkoopproces** conform EU- en nationale aanbestedingswetgeving, waarbij verplichte officiële inkoopdocumentatie wordt gebruikt. Maaltijden worden tegen een standaardtarief vergoed, zodat scholen kunnen kiezen op basis van voedselkwaliteit en menuvariatie.⁵

Externe cateraars zijn essentieel, de meeste basisscholen beschikken niet over een eigen keuken. Er bestaat geen goedgekeurde leverancierslijst. Het is een open markt.⁵

Ierland – Organisatiestructuur

Gedecentraliseerd met nationale subsidie

€ Financiering	👤 Bereiding
📄 Kwaliteitsnormen	👍 Monitoring
📅 Menubepaling	👁️ Evaluatie
🤝 Aanbesteding	

Wat doen ze?

Waar ligt de verantwoordelijkheid?

- **Ministerie van Sociale Zaken** verstrekt financiering en beheert het programma,
- **Ministerie van Gezondheid** ontwikkelt voedingsnormen,
- **FSAI** (vergelijkbaar met NVWA) reguleert voedselveiligheid

- **Lokale overheid** speelt geen rol

- **School** is de centrale actor in de inkoop, keurt menu's goed, organiseert de maaltijdservice en beheren dieetinformatie

- **Externe cateraar** bereidt maaltijd en levert deze aan de school

- **Leerlingen en ouders** spelen geen actieve rol

Ierland – Interview

Key takeaways

- 1 Infrastructureel tekort als systeembeperving.** Gebrek aan schoolkeuken dwingt tot een keuze tussen warme maaltijden die kant-en-klaar worden bezorgd of ter plaatse worden opgewarmd, en koude maaltijden die direct consumeerbaar worden afgeleverd.
- 2 Praktische nadelen van warme lunch.** Warme maaltijden genereren grote hoeveelheden verpakkingsafval, kunnen niet door kinderen mee naar huis worden genomen vanwege vergiftigingsrisico bij opwarming, en zijn logistiek gevoelig: aanbieders bezorgen te vroeg of te laat, waardoor de levering niet aansluit bij de lunchpauze.
- 3 Portiegrootte.** Porties zijn voor alle leeftijden gelijk, waardoor oudere kinderen mogelijk onvoldoende eten krijgen.
- 4 Kwaliteit onder druk door budget.** Het beschikbare budget per maaltijd is krap, wat volgens de geïnterviewde leidt tot matige voedselkwaliteit. De financiële ruimte voor betere ingrediënten of bereiding ontbreekt structureel.
- 5 Tenderprocedure als administratieve last.** Het aanbestedingsproces kost scholen onevenredig veel tijd en energie. De standaard formulieren om in te vullen zijn uitgebreid en ingewikkeld.
- 6 Selectiecriteria missen de kern.** De keuze van een aanbieder is gebaseerd op administratieve geschiktheid en papierwerk, niet op de daadwerkelijke kwaliteit of smaak van het eten. Terwijl dat laatste juist bepalend is voor of kinderen de lunch ook eten.

**Deirdre
Conway**

Lerares basisschool in Dublin

"Het is gek dat je een aanbieder niet kunt kiezen op basis van de smaak van het eten, maar enkel op papierwerk."

3.2 Engeland

Engeland – Algemeen

Demografie

Ca. **4,6 miljoen** scholieren in *primary school* (4-11 jaar), officiële cijfers bekend over welk percentage van deze leerlingen gebruik maakt van de schoollunch zijn onbetrouwbaar.²

- 4-7 jaar: 89% (UIFSM)
- >7 jaar: 79% (van FSM geschikte leerlingen)*

Onderwijsstructuur

Het Engelse onderwijs kent **twee fasen**: *primary* en *secondary school*. Het Ministerie van Onderwijs financiert en **reguleert deels**; scholen zijn *maintained schools* beheerd door de lokale autoriteit (volgen nationaal curriculum), *academies* of *free schools* (meer autonomie).²

Culturele context

Een traditioneel '*school dinner*', een warme maaltijd in de kantine, is historisch sterk verankerd in de Britse schoolcultuur. Sommige leerlingen brengen lunchpakket mee. Het is afhankelijk van de school of de schoollunch wordt gezien als educatief of sociaal.

Historische ontwikkeling

Vanaf 1906 kwamen schoolmaaltijden op gang; in de jaren '40 werd het verplicht deze te verzorgen en centraal gefinancierd. Na **deregulering en kwaliteitsverlies in de jaren '80** werden normen in 2001 hersteld; in 2014 kwamen de *Universal Infant Free School Meals* en in 2025 werd de *Free School Meals* uitgebreid.⁷

Engeland – Financiën

UIFSM en FSM worden gefinancierd vanuit de onderwijsbegroting, voor de overige kinderen financieren ouders de maaltijd

Er is **geen informatie bekend** over de gemiddelde kosten per maaltijd, scholen rapporteren deze kosten niet wegens de structuur van de subsidies

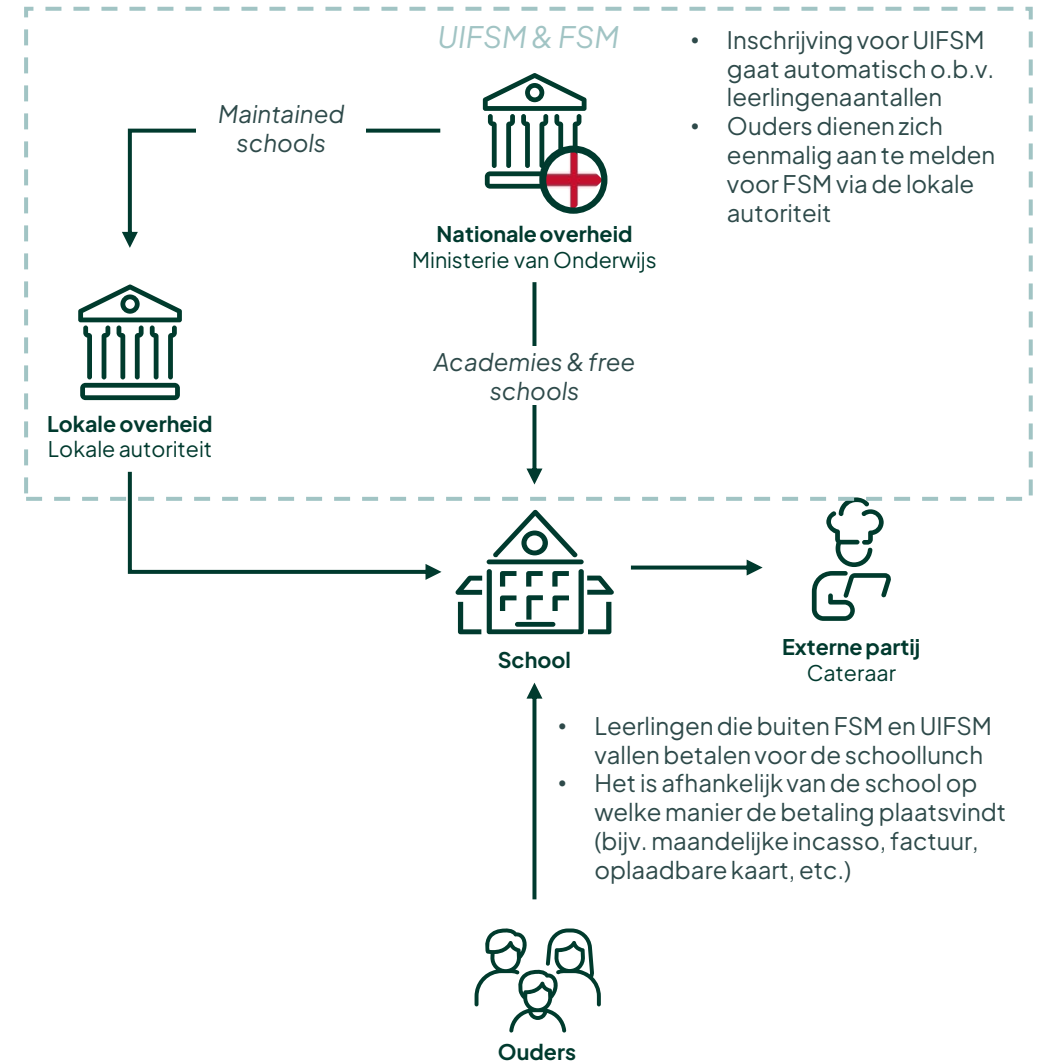
Het Ministerie van Onderwijs verstrekt een staatssubsidie van £2,61 per maaltijd via de UIFSM-grant en kent scholen £490 per FSM-leerling per jaar toe via de *National Funding Formula*^{3,4,5}

Lokale autoriteit dient als tussenpersoon voor *maintained schools*

Ouders betalen in principe de lunch, kinderen die aanmerking komen voor UIFSM of FSM eten gratis

Engeland – Voeding, kwaliteit en monitoring

- 1 Voeding** Kinderen eten een warme maaltijd, zij kiezen doorgaans een week van tevoren uit twee hoofdgerechten plus een vegetarische optie. Een typische maaltijd bestaat uit aardappels met vlees en groente of met bonen als basis. Cateraars bepalen het menu.
- 2 Dagelijkse operatie** Kinderen hebben 30–45 minuten lunchpauze en eten in de wettelijk verplichte schoolkantine. Over het algemeen houden leraren toezicht, sommige scholen hebben midday supervisors. Afhankelijk van de school werken leerlingen met zelfbediening of krijgen zij een bord uitgeserveerd.
- 3 Kwaliteit** Maaltijden moeten voldoen aan de School Food Standard: dagelijks minimaal één portie fruit en groenten, één portie zetmeelrijk voedsel en één portie zuivel; vlees of gevogelte op minimaal drie dagen per week; en vette vis minimaal eenmaal per drie weken. Daarnaast worden voedingsmiddelen met veel vet, zout of suiker sterk beperkt, evenals bewerkte of samengestelde producten van lage kwaliteit.⁶
- 4 Monitoring** Er is geen monitoringsmechanisme. Ofsted is de verantwoordelijke overheidsinstantie voor onderwijsinspectie en kan de lunch en bijbehorende omstandigheden meenemen in haar algehele oordeel.

Engeland – Organisatie en uitvoering

De meeste scholen bereiden maaltijden ter plaatse in een **eigen productiekeuken** of laten deze **bezorgen door een externe cateraar**. Scholen met een eigen keuken werken met vers bereide maaltijden; scholen zonder keuken maken gebruik van centrale productie met bezorging (bevroren of vers). Sommige scholen koken ook voor andere scholen in de regio.⁷

Scholen zijn vrij in de keuze van hun leverancier; er is geen nationale aanbesteding. Voor *Maintained Schools* verloopt de **inkoop** via de lokale autoriteit. *Academies* en *free schools* kopen zelfstandig in via hun *Multi-Academy Trust*.⁷

Aanbieders kunnen zowel private als publieke partijen zijn. Publieke partijen worden vaak beheerd door de lokale autoriteit en leveren over het algemeen betere kwaliteit.

Vaak maken *Maintained Schools* gebruik van publieke partijen en *Academies* en *Free Schools* van private partijen.⁷

Engeland – Organisatiestructuur

Gecentraliseerde normstelling, gedecentraliseerde uitvoering

€ Financiering

👤 Bereiding

📄 Kwaliteitsnormen

👍 Monitoring

📅 Menubepaling

👁️ Evaluatie

🤝 Aanbesteding

Wat doen ze?

Waar ligt de verantwoordelijkheid?

- **Ministerie van Onderwijs** financiert en stelt het beleid en voedingsnormen vast

- **Lokale autoriteit (gemeente of district)** is verantwoordelijk voor maintained schools en het controleren van FSM-geschiktheid. Exploiteren veelal eigen cateringdienst voor *maintained schools*

- **Scholen** zijn verantwoordelijk voor de naleving van de School Food Standards en kiezen van cateringvorm.
- Het **schoolhoofd** overziet de dagelijkse operatie

- **Publieke of private cateraar** bepaalt het menu en bereidt de maaltijden. In het geval van een publieke cateraar is een diëtist betrokken, commerciële partijen werken vaak met een app

- **Ouders** betalen voor lunch als kinderen buiten UIFSM en FSM vallen

Engeland – Interview

Key takeaways

- 1 Implementatie volledig schoolafhankelijk.** Er is geen gestandaardiseerde uitvoering: hoe de schoollunch eruitziet, welke kwaliteit wordt geboden en of normen worden nageleefd verschilt sterk per school.
- 2 Financiële prikkels werken verkeerd uit.** (UI)FSM-gelden zijn niet geoormerkt voor de schoolmaaltijd. Als leerlingen geen gebruik maken van de lunch houdt de school het geld en besteedt het elders.
- 3 Kwaliteitscontrole schiet tekort.** Er is geen actieve handhaving van de School Food Standards. Scholen die inkopen via de local authority (met een publieke cateraar en een diëtist die het menu samenstelt) presteren aantoonbaar beter dan scholen die werken met een private cateraar, waarbij het menu via een app wordt gecheckt in plaats van door een professional.
- 4 Stigma rond gratis maaltijden.** In veel scholen eten kinderen met een free school meal in een aparte ruimte van kinderen met een lunchpakket. Dit creëert zichtbare sociale scheidslijnen. Of scholen hier actief iets aan doen verschilt per instelling.
- 5 Schaalvergroting vergroot afstand.** De opkomst van Multi-Academy Trusts (MAT's) legt inkoopverantwoordelijkheid bij een business manager die meerdere scholen bedient. Hoe groter de trust, hoe verder deze manager van de dagelijkse schoolrealiteit afstaat – wat ten koste gaat van maatwerk en kwaliteitsbewaking.
- 6 Educatieve kans wordt gemist.** Schoollunch wordt niet benut als leermiddel. Meer hands-on implementatie is nodig om voedingseducatie daadwerkelijk in de praktijk te brengen. Het Schotse systeem wordt als positief referentiepunt aangedragen.

**Lucy
Michaels**

Research Fellow, Food
Systems and Dietary
Inequalities bij University of
Hertfordshire

*“De grootste governance-kloof is
implementatie. Hoe de
schoollunch eruitziet is volledig
afhankelijk van de school.”*

Engeland – Interview

Key takeaways

- 1 Kwaliteit structureel onder druk.** De algemene kwaliteit van schoolmaaltijden is laag, wat ertoe leidt dat veel (welvarendere) ouders bewust kiezen voor een zelfgemaakt lunchpakket.
- 2 Financiële prikkels zetten aan tot kostenbesparing.** Scholen hebben de mogelijkheid (en soms de prikkel) om te 'verdienen' op de schoolmaaltijd door de kostprijs zo laag mogelijk te houden.
- 3 Stigma rond Free School Meals.** Het is in veel scholen duidelijk zichtbaar welke kinderen recht hebben op FSM. In sommige scholen eten deze kinderen apart van de rest. Dit is met name een probleem in welvarendere gebieden.
- 4 Grote regionale verschillen.** De kwaliteit en uitvoering verschilt sterk per regio. In afgelegen gebieden gaan kinderen soms naar de lokale pub om daar hun schoolmaaltijd te nuttigen.
- 5 Handhaving is ongelijk verdeeld.** Naleving van de voedingsnormen is de verantwoordelijkheid van de school zelf. Controle is strenger in grote steden; in kleinere of afgelegen gemeenschappen is toezicht beperkter.
- 6 Werkelijke kostprijs is onduidelijk en politiek beladen.** Er bestaat geen consensus over wat een schoolmaaltijd daadwerkelijk kost.

**Oliver
Tandoh**

Senior Manager bij Deloitte
UK

*“Eens in de zoveel tijd
manifesteren de problemen
rondom de School Meals zich in
een schandaal”*

Engeland – Interview

Key takeaways

- 1 Twee parallelle programma's met verschillende logica.** FSM is een armoedebestrijdingsinstrument (recent uitgebreid naar 35-40% van alle kinderen); UIFSM is in 2014 geïntroduceerd als progressief beleid met een bredere gezondheids- en welzijnsnarratief.
- 2 Nederland loopt achter op een mondiale beweging.** Schoollunches worden wereldwijd steeds meer erkend als nationaal gefinancierd gezondheids- en welzijnsbeleid. Canada investeerde recent bijvoorbeeld fors.
- 3 Institutionele verantwoordelijkheid vraagt flexibiliteit.** Schoollunch raakt meerdere departementen tegelijk (onderwijs, volksgezondheid, sociale zaken, landbouw). Er is geen universeel juiste plek in de overheidsstructuur; vereist is dat de juiste stakeholders vroeg worden samengebracht, met een kindgericht uitgangspunt als rode draad.
- 4 Participatiecijfers zijn onbetrouwbaar.** De nationale census meldt 79% dagelijks gebruik voor FSM en 89% voor UIFSM, maar de werkelijke cijfers liggen waarschijnlijk lager, zeker in landelijke gebieden. Data is niet betrouwbaar en er is geen robuust monitorsysteem.
- 5 Kwaliteitscontrole is een blinde vlek.** Er is geen onafhankelijke controle in Engeland. Sterk advies van Greta: laat cateraars niet hun eigen huiswerk nakijken. Bouw een duidelijk monitoring- en verantwoordingskader in, met expliciete rollen voor school, overheid én cateraar.
- 6 Ontwerpprincipes voor een nieuw systeem.** Ontwikkel menu's samen met kinderen en ouders vanaf het begin; houd rekening met het verschil tussen jonge en oudere kinderen; geef tijd voor veranderingen om te landen; bereid heldere FAQ's voor. En onderschat niet hoe persoonlijk mensen schoollunches nemen.

**Miles
Bremner**

CEO Bremner Consulting

**Greta
Defeyter**

Professor Northumbria
University

“Zorg dat je vanaf het begin een monitoring- en verantwoordingskader ontwerpt en laat cateraars nooit hun eigen huiswerk nakijken.”

3.3 Estland

Estland – Algemeen

Demografie

Ca. **133.000** scholieren in *põhikool* (7-15 jaar), waarvan **100% toegang** heeft tot een warme dagelijkse lunch.²

Onderwijsstructuur

Het Estse onderwijs kent **twee fasen**: de basisschool, gevolgd door het gymnasium of beroepsonderwijs. Het nationale curriculum wordt vastgesteld door het Ministerie van Onderwijs en Wetenschap; **lokale overheden** beheren de scholen.³

Culturele context

Een warme dagelijkse lunch is een **vanzelfsprekendheid** in Estse scholen, met **gelijkheid** als kernwaarde. De schoollunch wordt als iets **educatiefs** gezien.

Historische ontwikkeling

Voedingseducatie maakt **sinds 2002** deel uit van het nationale curriculum in het basis- en voortgezet onderwijs, als onderdeel van het vakprogramma Gezondheidseducatie. Ook hiervoor waren er al schoollunches, al sinds de **Sovjet tijd**.⁴

Estland – Finanzen

De gemeente is volledig verantwoordelijk voor de schoollunch en de bijbehorende financiering, die bestaat uit een combinatie van staatssubsidie en gemeentelijke middelen uit lokale belastingen. Of de lunch kosteloos is of een ouderbijdrage vereist, verschilt per gemeente.

Een schoollunch kost gemiddeld **2 à 3 euro** per maaltijd, met regionale verschillen*

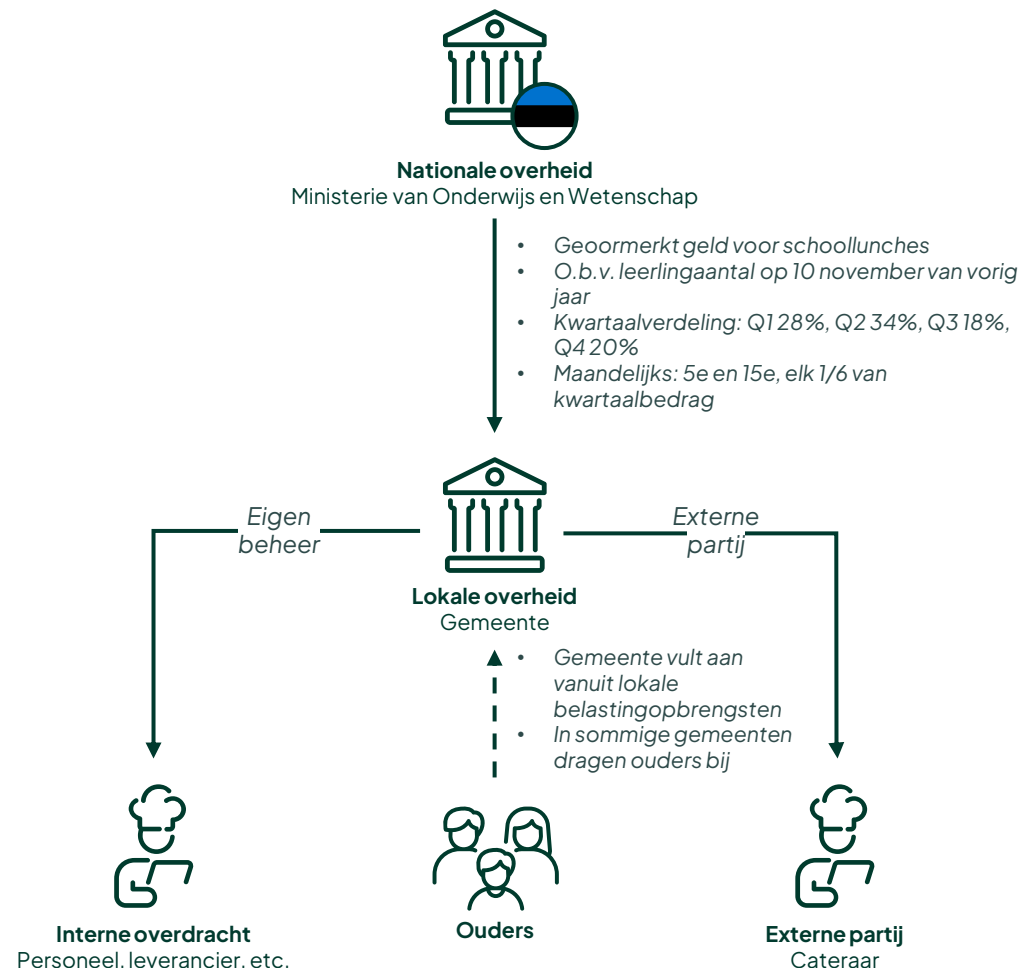
De **nationale overheid** verstrekt een staatssubsidie van €1 per kind per dag^{5,6}

Gemeenten fungeren als basis vullen de nationale bijdrage aan vanuit de gemeentebegroting*

Traditioneel was de lunch kosteloos, maar door stijgende kosten moeten **ouders** inmiddels in sommige gemeenten een bijdrage betalen*

*Opmerking: bedragen en verantwoordelijkheden zijn geverifieerd met geïnterviewden

Estland – Voeding, kwaliteit en monitoring

- 1 Voeding** Een warme lunch bestaat uit soep, een hoofdgerecht (vlees, vis of vegetarisch), brood, zuivel en water. Menu's worden bepaald door de partij die de maaltijden bereidt (gemeente of externe partij)^{7,8}
- 2 Dagelijkse operatie** Kinderen hebben 30 minuten lunchpauze en eten in de schoolkantine. Scholen serveren de lunch in buffetstijl of per portie.
- 3 Kwaliteit** Er gelden nationale voedingsrichtlijnen; sommige gemeenten hanteren aanvullende lokale richtlijnen op gebied van duurzaamheid^{7,8}. Scholen proberen voedselverspilling te minimaliseren
- 4 Monitoring** Het schoolhoofd is wettelijk verantwoordelijk voor kwaliteitsmonitoring, vaak wordt hiervoor externe hulp ingeschakeld of is er een dedicated gemeentefunctionaris aangesteld

Estland – Organisatie en uitvoering

Het **organisatiemodel** verschilt per school. Over het algemeen wordt de maaltijd in de schoolkeuken vers bereid. Het kan ook dat de maaltijd wordt bereid in een keuken van een grotere school en gedistribueerd wordt naar kleinere scholen in dezelfde gemeente. Centrale keukens zijn een uitzondering.⁷

Inkooppraktijken verschillen sterk per gemeente; er is **geen nationaal gestandaardiseerd inkoopproces** en er zijn **grote regionale verschillen**. Gemeenten kiezen uit **vier modellen**: grootschalige regionale gezamenlijke aanbesteding, zelfstandige inkoop per instelling, inkoop via een derde partij, of centrale inkoop door de lokale overheid namens onderwijsinstellingen. Sommige een gemeenten hanteren vaste prijs.⁷

De maaltijd wordt bereid door een **gemeentelijke kok** of een **externe cateraar**.⁷
De grootste commerciële aanbieder is Baltic Restaurants Estonia AS.

Estland – Organisatiestructuur

Gedecentraliseerd met nationale subsidie

- Financiering
- Kwaliteitsnormen
- Menubepaling
- Aanbesteding
- Bereiding
- Monitoring
- Evaluatie

Wat doen ze?

- **Ministerie van Onderwijs en Wetenschap** beheert de rijksbegroting voor subsidies
- **Ministerie van Sociale Zaken** stelt bindende voedingsnormen vast

- **Gemeenten** zijn verantwoordelijk voor keukeninfrastructuur, inkoop en aanvullende financiering

- **Scholen** organiseren het lunchrooster, keuren menu's goed, beheren dieetinformatie en rapporteren leerlingaantallen voor subsidieallocatie
- De meeste scholen hebben iemand in dienst die verantwoordelijk is voor de lunch

- De **cateraar (gemeentelijk of commercieel)** stelt het menu op en bereidt de maaltijden

- **Ouders en leerlingen** spelen geen actieve rol

Waar ligt de verantwoordelijkheid?

Estland – Interview

Key takeaways

- 1 Cultuur & educatie.** Schoollunch is een vanzelfsprekend onderdeel van de schoolcultuur en wordt expliciet gezien als educatief, niet alleen als voeding.
- 2 Gemeentelijke verantwoordelijkheid.** De gemeente is volledig verantwoordelijk voor zowel de school als de uitvoering van de schoollunch; de school is geen zelfstandige actor in dit proces.
- 3 Financiering via lokale belastingen.** De gemeente financiert grotendeels uit lokale belastingopbrengsten; of de lunch volledig kosteloos is voor ouders verschilt per gemeente.
- 4 Equity-instrument.** Schoollunch wordt gezien als een belangrijk middel om kansenongelijkheid tegen te gaan, ondersteund door sterke leerprestaties (o.a. PISA, een driejaarlijks internationaal onderzoek dat de vaardigheden van 15-jarige leerlingen meet op gebied van wiskunde, lezen en natuurwetenschappen).
- 5 Arbeidsmarktprobleem.** Werken in een schoolkeuken is impopulair, wat een structureel personeelsprobleem oplevert dat de kwaliteit onder druk zet.
- 6 Innovatie & communicatie.** Opvallende aanpakken zoals een ambassadeur (oud-president die eerst diëtist was) en een tv-format à la MasterChef

**Gunda
Tire**

Head of International
Assessments bij Education
and Youth Board of Estonia

*“Het is belangrijk om te
weten wie je klant is en te
zorgen dat kinderen
daadwerkelijk goed eten”*

Estland – Interview

Key takeaways

- 1 Gemeente als spil.** De gemeente vormt de financiële en operationele basis; de nationale bijdrage van €1/leerling is een aanvulling. Het gekozen model is sterk politiek gekleurd en wordt soms als verkiezingsthema ingezet.
- 2 Schaal bepaalt kwaliteit.** Grotere gemeenten besteden per school aan en hebben meer kennis en capaciteit. Kleinere gemeenten besteden voor de hele gemeente tegelijk aan (eens in de 3-5 jaar) met prijs als dominante factor, ten koste van voedingskwaliteit.
- 3 Kwaliteitscontrole ontbreekt.** De schooldirecteur is wettelijk verantwoordelijk maar vaak niet gekwalificeerd. Sommige steden hebben een dedicated functionaris; andere (kleinere) gemeenten besteden hier geen aandacht aan.
- 4 Diëtist is een luxe.** Of een diëtist het menu samenstelt hangt af van gemeentelijke middelen. In grotere gemeenten soms aanwezig, in kleinere gemeenten vrijwel nooit. Bij externe cateraars zijn diëtisten werkzaam.
- 5 Tenderprocedure schiet tekort.** Prijs domineert. Proeven als selectie criterium is een opkomende trend, maar zonder borging: een chef inhuren voor één proefdag zegt weinig over een contract van 3-5 jaar.
- 6 Ontbrekende gemeenschappelijke visie.** Er zijn regels maar geen gedeelde principes op nationaal niveau, wat leidt tot grote onderlinge verschillen. Een nationaal 'roadmap'-project is in ontwikkeling.

Aaro Lode

Managing Director bij Baltic Restaurants (grootste cateraar van Estland)

"Er zijn regels, maar de principes zijn niet vastgelegd: wat willen we eigenlijk van de schoollunch? Biologisch of niet, gratis of niet, diepvries of vers, lokaal of import?"

3.4 Finland

Finland – Algemeen

Demografie

Ca. **554.000** scholieren in *peruskoulu* (7-15 jaar), waarvan 100% dagelijks een schoollunch krijgt. Deelname is niet verplicht maar wel zeer gebruikelijk.²

Onderwijsstructuur

Het Finse onderwijs kent **drie fasen**: verplicht kleuteronderwijs, basisschool en voortgezet onderwijs. Het systeem is sterk **gedecentraliseerd**: de 308 gemeenten dragen de verantwoordelijkheid voor het onderwijs binnen een nationaal kerncurriculum.³

Culturele context

De schoollunch is in Finland een **grondrecht** en een **culturele vanzelfsprekendheid**. Maaltijden maken sinds 2004 expliciet deel uit van het **curriculum** als vorm van voedingseducatie en worden gezien als onderdeel van de schooldag.^{4,5,6}

Historische ontwikkeling

Kosteloze schoolmaaltijden werden in **1948** ingevoerd om de naoorlogse armoede en ondervoeding aan te pakken. De kernmotivatie is drieledig: **gelijkheid, gezondheid en betere leerresultaten**.^{4,5,6}

Finland – Financiën

Schoolmaaltijden vallen onder de algemene onderwijsfinanciering en hebben geen aparte begrotingspost. Het Ministerie van Financiën verstrekt staatsbudget, het is aan de gemeenten om te bepalen waar zij dit budget voor inzetten. Scholen opereren onder gemeentelijke verantwoordelijkheid

Een schoollunch kost gemiddeld **3,42 euro** per maaltijd, met regionale verschillen*

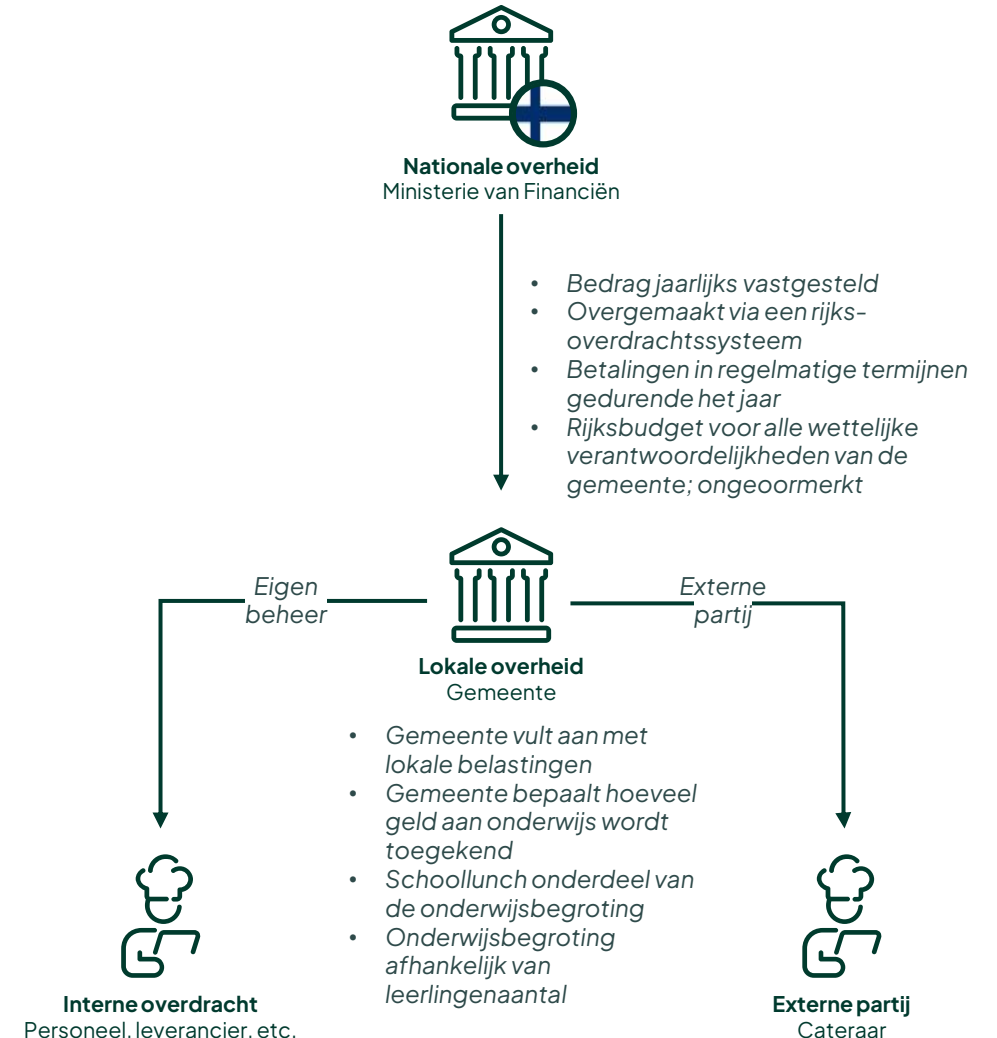
Het **Ministerie van Financiën** verstrekt een ongeoordeelde staatssubsidie t.b.v. hun wettelijke verantwoordelijkheden aan de gemeente⁵

Gemeenten bepalen hoe zij het staatsbudget alloceren en dragen de rest bij vanuit de lokale onderwijsbegroting (lokale belastingen). Er zijn regionale verschillen.⁵

Ouders betalen niets; maaltijden zijn wettelijk kosteloos voor alle kinderen⁵

*aangeleverd door Marjaana Manninen gebaseerd op statistieken van Finse vereniging van gemeenten

Finland – Voeding, kwaliteit en monitoring

- 1 Voeding** Maaltijden worden warm geserveerd. Een typisch menu bestaat uit een warm gerecht (zoals soep, pasta met saus of rijst met vlees of vis), brood, salade, melk of karnemelk en water. Het menu wordt bepaald door de gemeente
- 2 Dagelijkse operatie** Kinderen hebben minimaal 30 minuten lunchpauze en eten gezamenlijk in de schoolkantine. Leerkrachten eten mee met leerlingen als rolmodel (de “begeleide maaltijd”). Maaltijden worden geserveerd in buffetstijl: leerlingen scheppen zelf op.
- 3 Kwaliteit** Een maaltijd dient 30% van de dagelijkse energiebehoefte te dekken. Dagelijks zijn salade, brood en melk verplicht; het zoutgehalte is gemaximeerd en seizoensgebonden producten worden aanbevolen. Scholen worden gestimuleerd om wekelijks minimaal één vegetarische maaltijd aan te bieden.⁵
- 4 Monitoring** Nationale voedingsraad stelt de voedingsnormen vast, gemeenten zijn verantwoordelijk voor de kwaliteitscontrole. THL controleert de voedselveiligheid. Op nationaal niveau worden schoolmaaltijden tweejaarlijks gemonitord via enquêtes.⁵

Finland – Organisatie en uitvoering

Veel scholen beschikken nog over een **eigen keuken** waar cateringpersoneel maaltijden volledig ter plaatse bereidt en serveert. De trend is echter een **verschuiving naar efficiëntere centrale keukensystemen** waar maaltijden gedeeltelijk of volledig worden bereid en vervolgens warm naar scholen vervoerd.⁶

Gemeenten zijn verantwoordelijk voor inkoop. Maaltijden worden geproduceerd in **eigen beheer door de gemeente** of **uitbesteed aan een cateringbedrijf**. Uitbesteding verloopt conform EU-aanbestedingsregelgeving, met prijs-kwaliteitsverhouding, lokale producten en duurzaamheid als gunningscriteria.⁶

Er zijn zowel gemeentelijke als private **aanbieders** actief.

Finland – Organisatiestructuur

Semi-gedecentraliseerd

- Financiering
- Bereiding
- Kwaliteitsnormen
- Monitoring
- Menubepaling
- Evaluatie
- Aanbesteding

Wat doen ze?

- Ministerie van Onderwijs en Cultuur stelt het beleid op
- Ministerie van Financiën bepaalt het staatsbudget
- Nationale voedingsraad stelt de richtlijnen vast

- Gemeenten dragen de primaire verantwoordelijkheid en beslissen over productiewijze, inkoop, menuplanning (binnen richtlijnen) en monitoring

- Schoolpersoneel begeleidt de maaltijd en beheert dieetinformatie

- Gemeentelijk voedselbedrijf of externe cateraar bereidt maaltijd

- Leerlingen evalueren de schoolmaaltijd via een tweejaarlijkse enquête

Waar ligt de verantwoordelijkheid?

Finland – Interview

Key takeaways

- 1 Wettelijke verankering als fundament.** De gratis schoollunch is sinds 1943 in de wet vastgelegd; gemeenten kregen vijf jaar om te implementeren, waarna het systeem vanaf 1948 landelijk inging. De wettelijke basis zorgt voor langdurige politieke stabiliteit, het staat niet ter discussie bij elke begrotingscyclus.
- 2 Gelijkheid en sociale cohesie als kernwaarden.** Het systeem is van meet af aan gedreven door het principe dat elk kind, ongeacht achtergrond, recht heeft op dezelfde voedzame maaltijd. Schoollunch is een instrument voor gelijke kansen, niet alleen voor voeding.
- 3 Gemeente als centrale actor.** De gemeente is verantwoordelijk voor inkoop, financiering én uitvoering; de school speelt hierin geen zelfstandige rol. Financiering is een combinatie van nationale staatsbijdrage en gemeentelijke middelen.
- 4 Lunch als onderdeel van het curriculum.** Eten is officieel onderwijs: sinds 2004 is de schoollunch opgenomen in het nationale curriculum. Leerkrachten worden actief aangemoedigd mee te eten aan tafel met kinderen op gelijke ooghoogte, als rolmodel. *Learning by doing* en *lead by example* zijn leidende principes.
- 5 Structuur van de lunchpauze.** Er geldt een richtlijn van minimaal 30 minuten eten, gecombineerd met buiten spelen. Een praktische inzicht: bij jonge kinderen werkt de volgorde eerst buiten spelen, dan eten beter (kinderen zijn rustiger en eten meer)
- 6 Leerlingen als stakeholders.** Kinderen worden actief betrokken bij de evaluatie van menu's, wat zowel de acceptatie als de educatieve functie versterkt.

Marjaana Manninen

Counsellor of Education bij
Finnish National Board of
Education

“De schoollunch wordt gezien als onderdeel van het onderwijs, niet als een apart systeem of een aparte dienst. En het wordt ook gezien als een investering, niet als een kostenpost of een sociale voorziening”

3.5 Zweden

Zweden – Algemeen

Demografie

Ca. **1,1 miljoen** scholieren in *grundskola* (6-15 jaar), waarvan **100%** dagelijks toegang heeft tot een gratis schoollunch.² Naar schatting* maakt ca. **75%** hier daadwerkelijk gebruik van. Leerlingen die niet deelnemen halen lunch buiten de school of eten niet vanwege voorkeuren of eetproblemen.

Onderwijsstructuur

Het Zweedse onderwijs kent twee fasen: *grundskola* en middelbare school. Het is **gedecentraliseerd**: gemeenten zijn verantwoordelijk voor de financiering en uitvoering van het onderwijs binnen een nationaal kerncurriculum.³

Culturele context

Schoolmaaltijden in Zweden worden gezien als een **universele welzijnsvoorziening** en als **onderdeel van het volksgezondheidsbeleid**. Ze worden beschouwd als een **leermoment**. Het belang van de sociale en fysieke omgeving wordt benadrukt.^{2,4}

Historische ontwikkeling

In 1946 gaf de rijksoverheid subsidies voor gratis voedzame lunches aanboden, in de jaren zestig namen gemeenten de volledige financiering over en sinds 2010 moeten gemeenten een gratis voedzame lunch aanbieden aan alle leerlingen.^{2,4}

Zweden – Financiën^{2,4}

Schoolmaaltijden vallen volledig onder de gemeentebegroting. Elke gemeente stelt een eigen budget vast.

Een schoollunch kost gemiddeld **€3,60** per maaltijd

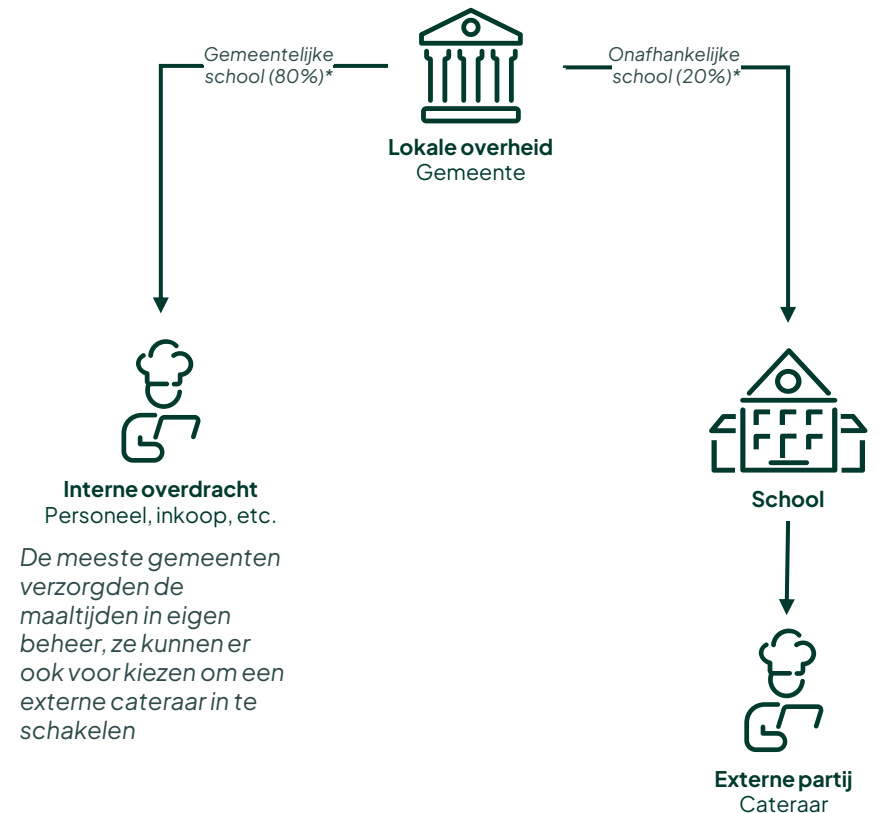
Gemeenten financieren 100% van de kosten

De **nationale overheid** draagt niet direct bij

Ouders betalen niets

*Zweden kent gemeentelijke scholen, die door de gemeente worden beheerd, en *friskolor* (onafhankelijke, vaak particuliere scholen); beide typen zijn gratis, volgen hetzelfde nationale curriculum en staan onder toezicht van de nationale schoolinspectie.

Zweden – Voeding, kwaliteit en monitoring

- 1 **Voeding** Een typische schoolmaaltijd bestaat uit twee gangen: een eerste gang (pasta, rijst, groenten of soep) en een hoofdgerecht (vlees of vis), gevolgd door fruit of yoghurt, aangevuld met brood. Het menu wordt bepaald door de cateraar en gedeeld op de school website, soms zelfs met suggesties voor complementair avondeten.
- 2 **Dagelijkse operatie** Kinderen eten in de schoolkantine en moeten verplicht minstens 20 minuten aan tafel zitten. Docenten eten vaak mee volgens het concept van de pedagogische maaltijd. Maaltijden worden geserveerd in buffetstijl
- 3 **Kwaliteit** De nationale richtlijnen van de Zweedse voedingsraad schrijven voor dat een maaltijd 30% van de dagelijkse energiebehoefte dekt, met uitgebalanceerde macronutriënten, dagelijks salade, brood en melk, en maximumgrenzen voor suiker en zout. Binnen dit kader kunnen gemeenten en scholen aanvullend lokaal beleid voeren, bijvoorbeeld over het aandeel biologische producten en maatregelen ter vermindering van voedselverspilling en milieu-impact.²
- 4 **Monitoring** Scholen zijn verplicht de voedingskwaliteit van hun maaltijden te monitoren, door de voedingswaarde van menu's te berekenen. Er bestaat echter geen nationale instantie die de naleving systematisch verifieert.²

Zweden – Organisatie en uitvoering

In gemeenten kan de maaltijdproductie **gecentraliseerd of gedecentraliseerd** zijn: maaltijden worden volledig op school bereid, of (deels of volledig) in een centrale keuken en daarna naar de school vervoerd. Sommige scholen koken ook voor andere scholen in de buurt.²

Alle inkoop valt onder de Public Procurement Act, maar lokale interpretatie biedt ruimte voor eigen beleidskeuzes. Gemeenten geven steeds vaker prioriteit aan kwaliteit boven prijs en **streven naar lokaal en kleinschalig inkopen**. Omdat herkomsteisen juridisch niet zijn toegestaan, hanteren gemeenten strategieën zoals contractopsplitsing en producentbezoeken om dit doel te bereiken.^{2,4}

De meeste gemeenten bereiden maaltijden zelf en **kopen enkel voedsel in**, geen complete cateringdiensten: de meerderheid van de maaltijden wordt bereid door gemeentelijk personeel.²

Zweden – Organisatiestructuur

Gedecentraliseerd

- Financiering
- Kwaliteitsnormen
- Menubepaling
- Aanbesteding
- Bereiding
- Monitoring
- Evaluatie

Wat doen ze?

Waar ligt de verantwoordelijkheid?

- Zweedse Voedingsraad** is expertautoriteit en publiceert richtlijn

- Gemeenten** hebben volledige verantwoordelijkheid voor financiering, inkoop, menuplanning, personeel, infrastructuur en keuze van productiemodel voor scholen in gemeentelijk beheer

- Scholen** dragen de algehele verantwoordelijkheid tijdens de lunch; docenten eten vaak mee volgens de “pedagogische lunch”
- Onafhankelijke scholen zijn zelf verantwoordelijk voor inkoop, personeel, infrastructuur en keuze van productiemodel

- Cateraar** (vaak een gemeentelijke dienst, soms externe partij) bereidt de maaltijd

- Leerlingen en ouders** spelen geen officiële rol, op sommige scholen bestaan *food councils* van leerlingen of ouders die de maaltijden evalueren

Zweden – Interview

Key takeaways

- 1 Schoollunch als wettelijke verplichting.** Een schooldag telt juridisch pas als schooldag als er lunch wordt aangeboden. Leerlingen mogen geen eigen lunch meenemen. Dit geldt ook op uitjes: leerlingen kunnen dan vroeger op school komen om de lunch op te halen, een regeling waar veel gebruik van wordt gemaakt.
- 2 Culturele vanzelfsprekendheid.** De warme schoollunch past bij de Zweedse eetcultuur en wordt als volstrekt normaal ervaren. Zweden weten niet beter.
- 3 Deelname niet universeel.** Op Lisa's school eet slechts 75% de schoollunch. 15% van de oudste leerlingen haalt buiten de deur eten, en 10% (voornamelijk meisje) eet helemaal niet.
- 4 Tevredenheid is structureel moeilijk.** Leerlingen zijn veeleisend en snel ontevreden, ongeacht wat er wordt aangeboden. Dit is een gegeven waar scholen mee leren omgaan.
- 5 Dagelijkse foto's op instagram.** Veel klachten van ouders over de lunch leidden op Lisa's school tot een innovatieve oplossing: dagelijks een foto van de lunch plaatsen op Instagram Stories.
- 6 Kwaliteitsprikkel komt van leerlingen.** Er is geen formele kwaliteitscontrole. De voornaamste prikkel is dat leerlingen weglopen als de lunch te slecht is: een tekort aan leerlingen is slecht voor de school. Daarnaast kunnen leerlingen hun feedback delen door deel te nemen aan de 'voedingsraad'.

**Lisa
Rooze**

Special Educator bij
Internationella Engelska
Skolan Järfälla, in de buurt van
Stockholm

*“Wat je ook doet, de leerling is
ontevreden”*

Zweden – Interview

Key takeaways

- 1 Sterke basis, twee blinde vlekken.** Het systeem functioneert goed op voeding en toegankelijkheid, maar mist twee dimensies: de *planetary health-angle* (duurzaamheid, klimaatimpact van menu's) en systematische monitoring van wat kinderen daadwerkelijk eten
- 2 Pedagogische lunch als expliciet doel.** De schoollunch is meer dan voeding: het is een instrument om goede eetgewoonten en sociaal gedrag aan te leren. De "pedagogische lunch" is een erkend onderdeel van de schooldag.
- 3 Bijdrage aan sociale gelijkheid.** Schoollunch wordt gezien als een equalizer: alle kinderen krijgen dezelfde maaltijd, ongeacht achtergrond.
- 4 Professionele menuplanners, decentraal georganiseerd.** Gemeenten hebben een mealplanner in dienst die menu's samenstelt en voedingswaarden bewaakt. Planning gebeurt per school of voor de hele gemeente tegelijk.
- 5 Budget volledig gedecentraliseerd.** Er is geen centraal vastgesteld budget voor schoollunches. Hoeveel een gemeente uitgeeft verschilt per gemeente.
- 6 Monitoring schiet tekort.** De grootste gap is het gebrek aan inzicht in werkelijke consumptie. Zonder te weten wat kinderen daadwerkelijk eten is het onmogelijk om te garanderen dat alle kinderen in alle gemeenten dezelfde kansen krijgen.

**Patricia
Eustachio-Colombo**

Onderzoeker bij London School of Hygiene and Tropical Medicine en Karolinska Institutet

"We doen veel goed, wat ontbreekt is de *planetary health-angle* en de *monitoring*: zorgen dat alle kinderen in alle gemeenten dezelfde kansen krijgen."

3.6 Frankrijk

Frankrijk – Algemeen

Demografie

Ca. **4 miljoen** scholieren in *école primaire* (6-11 jaar), bijna allen hebben toegang tot schoolkantines **en 60-70%** maakt er gebruik van. Kinderen die geen gebruik maken van de schoollunch eten thuis.^{2,3}

Onderwijsstructuur

Het Franse onderwijs kent **drie fasen**: de *maternelle*, het *primair* en het *collège*. Het systeem is sterk gecentraliseerd: het curriculum wordt door de staat vastgesteld, **gemeenten zijn verantwoordelijk** voor de scholen op hun grondgebied.^{2,3,4}

Culturele context

Samen eten is een **diepgewortelde culturele waarde** in Frankrijk. De Franse *cantine* is meer dan een eetmoment; het is een **sociaal en educatief** gebeuren. De uitgebreide schoollunch sluit aan bij de Franse gastronomische traditie.²

Historische ontwikkeling

De Franse schoolkantine is in het begin van de 20e eeuw ter bestrijding van armoede. In de jaren '50 en '60 breidde het systeem zich uit als gevolg van verstedelijking en vrouwen participatie. Ook werd de gemeentelijke verantwoordelijkheid wettelijk vastgelegd.²

Frankrijk – Financiën

Basisschoolkantines zijn onderdeel van de gemeentebegroting. Maaltijden worden grotendeels betaald door de gemeente, aangevuld door een ouderbijdrage. De armste gezinnen in kleine gemeenten krijgen staatssteun uit het 'Cantine à €1' programma.

Een schoollunch kost gemiddeld **€7,33** per maaltijd, met grote regionale verschillen ²

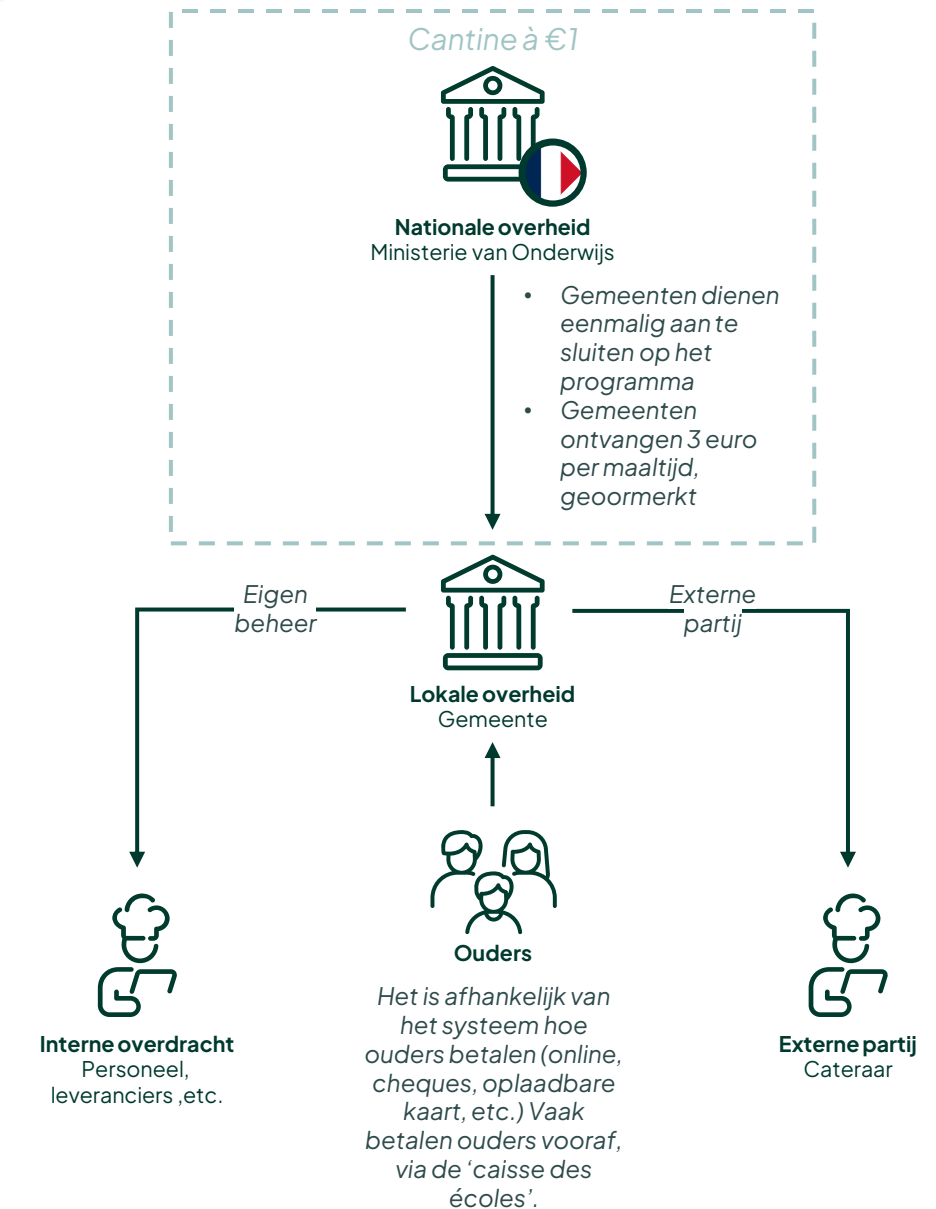
Gemeenten dragen het grootste deel van de kosten bij vanuit lokale belastingen. Grotere gemeenten passen sociale prijsstelling toe, waarbij de bijdrage afhankelijk is van het gezinsinkomen. ²

Ouders betalen gemiddeld €1,69 per maaltijd ²

De **ationale overheid (Ministerie van Onderwijs)** betaalt €3 per maaltijd voor de meest kwetsbare inwoners van kleine gemeenten wanneer de maaltijdprijs voor ouders onder de €1,25 blijft* ^{2,6}

Frankrijk – Voeding, kwaliteit en monitoring

- 1 Voeding** Maaltijden bestaan uit vier of vijf onderdelen (voorgerecht, hoofdgerecht, bijgerecht, zuivelproduct en nagerecht), met een keuze tussen voor- of nagerecht, aangevuld met brood. Het is wettelijk bepaald dat de schoollunch in ieder geval uit 3 gangen moet bestaan, aangevuld met brood en water. Het menu wordt bepaald door de gemeente.
- 2 Dagelijkse operatie** Kinderen hebben 1,5 à 2 uur lunchpauze en eten in de schoolkantine. Kinderen dienen minstens 20 minuten aan tafel te zitten en eten met mes en vork. De gemeente draagt de verantwoordelijkheid voor het toezicht op kinderen tijdens de maaltijd; dit mag niet aan de cateraar worden gedelegeerd.
- 3 Kwaliteit** Frankrijk werkt met gebalanceerde voedingsnormen: per 20 maaltijden ≥ 5 groente-/fruitcomponenten, ≤ 4 gefrituurde gerechten, natriumlimiet, minimale vlees/visporties en verplichte zuivel.² Minimaal 50% van aankopen (op financiële waarde) moet duurzaam en gecertificeerd zijn, waarvan $\geq 20\%$ biologisch. Daarnaast is één vegetarisch menu per week verplicht en moeten afval en plasticgebruik worden beperkt.²
- 4 Monitoring** Gemeenten rapporteren via een nationaal monitoringplatform '*ma cantine*'* het menu en inkoop van ingrediënten. In veel steden werken onderzoekers samen met de kantines en analyseren zij het menu.

* <https://ma-cantine.agriculture.gouv.fr/accueil/>

Frankrijk – Organisatie en uitvoering

Grote steden werken met **centrale productiekeukens** die aan satellietsscholen leveren; kleinere gemeenten beschikken over een **keuken op school**. Centrale keukens distribueren maaltijden via de warme keten (maaltijden warm gehouden en dezelfde ochtend geserveerd) of via de koude keten (maaltijden gekoeld geleverd en twee tot vier dagen na productie op school opgewarmd).²

Gemeenten kiezen tussen twee modellen: grotere steden hebben kantines **eigen beheer met gemeentelijk personeel**. In dunner bevolkte gebieden gekozen wordt voor **uitbesteding aan een private partij**, soms via platformen van meerdere gemeenten. Bij opdrachten boven €140.000 geldt een openbare aanbestedingsplicht.⁷

Samenwerking met **lokale producenten** wordt aangemoedigd

Frankrijk – Organisatiestructuur

Gedecentraliseerd op gemeentelijk niveau

- Financiering
- Bereiding
- Kwaliteitsnormen
- Monitoring
- Menubepaling
- Evaluatie
- Aanbesteding

Wat doen ze?

Waar ligt de verantwoordelijkheid?

- Ministerie van Landbouw** is leidend, zij stelt de voedingsnormen en duurzaamheidsrichtlijnen vast en beheert het monitoringsplatform
- Ministerie van Onderwijs** financiert *cantine à 1 euro* programma

- Burgemeester** beslist over het aanbieden van schoolmaaltijden.
- Gemeente** bepaalt tarieven, beheert de inkoop, het menu en de financiën. Grote gemeenten hebben 1) iemand in dienst voor inkoop en 2) een diëtist voor het menu, in kleinere gemeenten worden deze functies gecombineerd of volledig uitbesteed

- Scholen** spelen een beperkte directe rol. De directeur coördineert met de gemeente over praktische zaken zoals roosters en dieetbehoeften.

- Gemeentelijk voedselbedrijf of externe cateraar** bereidt maaltijd

- Ouders** betalen de lunch

Frankrijk – Interview

Key takeaways

- 1 Historische oorsprong.** De schoolkantine is ingevoerd als armoedebestrijdingsmaatregel en gegroeid als respons op verstedelijking, de groeiende arbeidsparticipatie van vrouwen en de invoering van de langere schooldag.
- 2 Participatiedrempels.** Niet-deelname kent twee hoofdoorzaken: financiële drempel en verantwoordelijkheidsgevoel bij werkloze ouders, en dieetrestricties op religieuze gronden.
- 3 Ministerie van Landbouw als kader.** De cantine valt institutioneel onder het Ministère de l'Agriculture, wat de nadruk tegenwoordig legt op voedselkwaliteit en gezonde voeding boven sociale bescherming.
- 4 Schaalafhankelijke organisatie.** Grote gemeenten runnen de kantine in eigen beheer (inclusief eigen inkoper en diëtist); kleine gemeenten besteden uit aan een private partij en passen geen sociale prijsstelling toe.
- 5 Cantine à 1 euro.** Om de toegangsdrempel in kleinere gemeenten te verlagen heeft de nationale overheid (Ministerie van Onderwijs) dit subsidieprogramma ingevoerd als vangnet.
- 6 Flexibele voedingsnormen.** Normen zijn niet per dag maar per week of maand gesteld, wat scholen ruimte geeft in menukeuze; naleving wordt gemonitord via een nationaal digitaal portaal.

**Sylvie
Avallone**

Professor bij L'Institut Agro
Montpellier

Voorzitter Research
Consortium for SHN

*“De Franse gastronomische
waarden worden doorgegeven via
de schoollunch. De lunch is
onderdeel van de cultuur.”*

3.7 Spanje

Spanje – Algemeen

Demografie

Ca. **2,9 miljoen** leerlingen in *primaria* (6-12 jaar), alle scholen bieden lunch aan; ca. **70%** maakt hier gebruik van. Kinderen die geen gebruik maken van de schoollunch eten thuis.²

Onderwijsstructuur

Het Spaanse onderwijs kent **twee fasen**: de basisschool en de middelbare school. Het kerncurriculum is **nationaal** vastgesteld, maar de uitvoering is **gedecentraliseerd** naar de 17 autonome gemeenschappen.³

Culturele context

Een uitgebreide lunch is **onderdeel van de Spaanse eetcultuur**. De lunch is de belangrijkste maaltijd van de dag. De schoollunch wordt beschouwd als **vanzelfsprekend** en een **sociaal** moment.*

Historische ontwikkeling

Schoolkantines bestaan al decennia in Spanje. In de jaren '60-'80 stegen de aantallen door urbanisatie en vrouwenparticipatie op de arbeidsmarkt.*

* : Bron: interview Sineád

Spanje – Financiën

Ouders betalen de schoollunch, vanuit de autonome gemeenschap is een inkomensafhankelijke subsidie beschikbaar. Deze subsidie staat op de sociale begroting.

De kosten voor een schoollunch zijn variabel per regio, in Madrid kost een schoollunch **5,50 euro**⁵

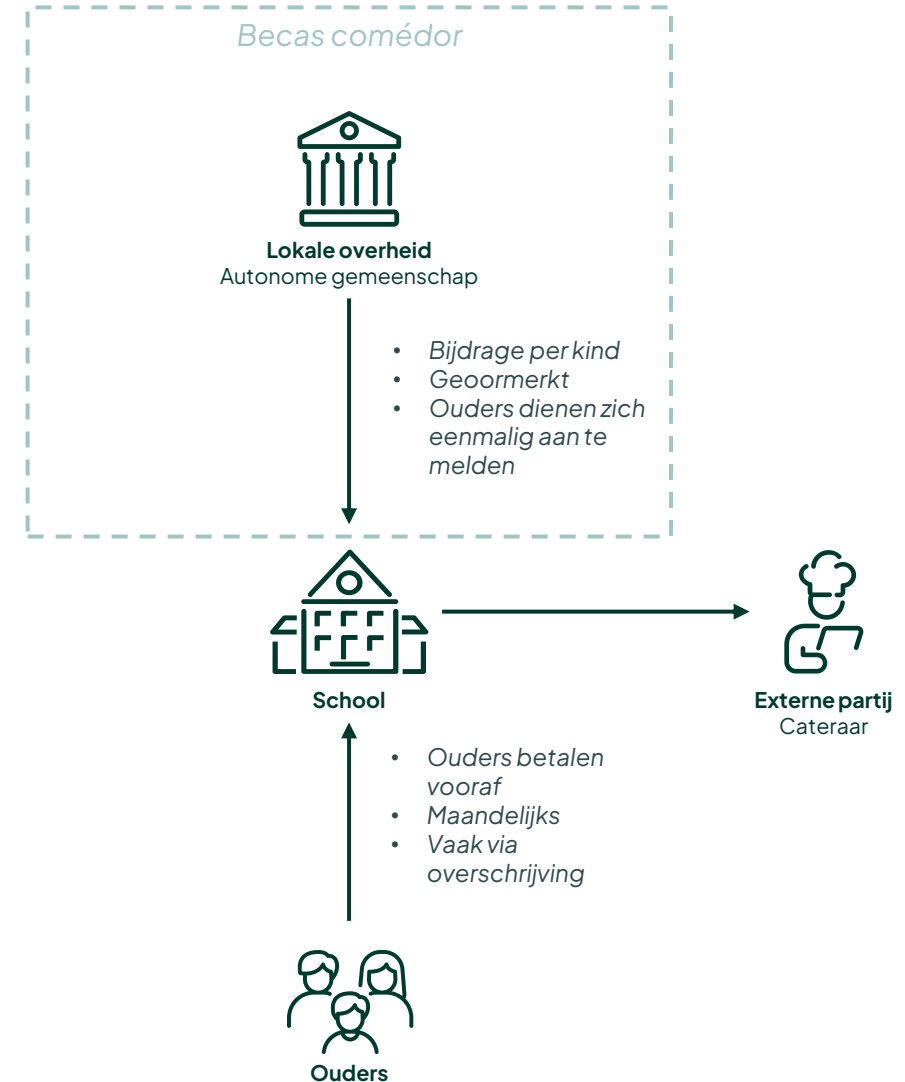
Ouders betalen voor de schoollunch van hun kind⁴

Regionale overheid biedt een inkomensafhankelijke subsidie (*becas comédor*)⁴

De **nationale overheid** draagt niet bij

Spanje – Voeding, kwaliteit en monitoring

- 1 Voeding** Een typische schoolmaaltijd bestaat uit twee gangen: een eerste gang (pasta, rijst, groenten of soep) en een hoofdgerecht (vlees of vis), gevolgd door fruit of yoghurt, aangevuld met brood. Het menu wordt bepaald door de cateraar en gedeeld op de school website, soms zelfs met suggesties voor complementair avondeten.
- 2 Dagelijkse operatie** Kinderen hebben 45–60 minuten lunchpauze en eten in de schoolkantine. Leraren eten hetzelfde als de leerlingen. Toezicht tijdens lunch is in handen begeleiders. Kinderen die niet deelnemen gaan naar huis om daar warm te lunchen. Het is niet toegestaan om eigen eten mee te nemen.
- 3 Kwaliteit** Sinds 2025 geldt een nationale richtlijn voor schoolmaaltijden: seizoensgebonden, lokale en biologische groenten en fruit, een maximum suikergehalte van 5% in dranken, en maxima voor cafeïne, vetten en zout.⁶
- 4 Monitoring** Regionale overheid is verantwoordelijk voor kwaliteitsmonitoring; zij rapporteert aan nationale overheid. Scholen bewaren 2 dagen een sample van de maaltijd zodat alles traceerbaar is wanneer een kind ziek wordt.

Spanje – Organisatie en uitvoering

In de meeste scholen wordt de schoollunch bereid in de **schoolkeuken**. Sommige scholen maken gebruik van een **centrale keuken**. Spaanse ouders geven echter de sterke voorkeur aan schoolkeukens waar vers eten wordt bereid.⁵

De meerderheid van de scholen contracteert een externe partij (direct of via lokale overheid); deze externe partij wordt 'onderdeel' van de school en is volledig verantwoordelijk voor **inkoop en uitvoering**. Scholen blijven nauw betrokken.

De schoolkantines worden bediend door **commerciële partijen**. Selectie verloopt via openbare aanbesteding.

Spanje – Organisatiestructuur

Gedecentraliseerd met nationale voedingsrichtlijnen

€ Financiering	👤 Bereiding
📄 Kwaliteitsnormen	👍 Monitoring
📅 Menubepaling	🔍 Evaluatie
🤝 Aanbesteding	

Wat doen ze?

Waar ligt de verantwoordelijkheid?

- **Ministerie van Onderwijs** stelt het algemeen onderwijs kader vast
- **Agentschap voor voeding** legt bindende nationale voedingsnormen op

- **Autonome gemeenschap** is verantwoordelijk voor onderwijs en financiert inkomensafhankelijke subsidie
- Sommige regio's bieden raamovereenkomst voor openbare scholen

- **Scholen** beheren inschrijvingen en onderhouden contact met ouders
- In sommige regio's zijn scholen zelf verantwoordelijk voor contracteren van externe partij

- **Externe partij** is verantwoordelijk voor inkoop, bepaalt het menu (diëtist) en bereidt het eten

- **Ouders** betalen de lunch

Spanje – Interview

Key takeaways

- 1 Culturele verankering.** Lunch is de belangrijkste maaltijd van de dag in Spanje; de schoollunch is een directe afspiegeling van die cultuur en wordt als volkomen vanzelfsprekend ervaren; grootouders van 75 hadden het zelf ook al.
- 2 Sociaal-educatieve dimensie.** De lunch heeft een expliciete opvoedkundige functie: aan tafel blijven, met mes en vork eten, praten tijdens het eten. Het sociale aspect is een bewuste keuze, geen bijproduct.
- 3 Kwaliteitsdruk van ouders.** Ouders stellen hoge eisen aan versheid en kwaliteit en hebben een sterke voorkeur voor bereiding op school boven centrale keukens; slechte kwaliteit leidt direct tot klachten. Dit is een krachtige kwaliteitsprikkel.
- 4 Schoolkeuken als primair model.** De meeste scholen contracteren een derde partij die op school kookt; deze partij wordt door kinderen ervaren als deel van de school, soms met wel 40–45 mensen werkzaam in de schoolkeuken.
- 5 Structureel voordeel door lunchcultuur.** De culturele waarde van de maaltijd maakt kwalitatief goed eten politiek en sociaal gemakkelijker te handhaven dan in andere landen.
- 6 Minimale voedselverspilling.** Omdat ouders betalen per deelname en de lunch cultureel serieus wordt genomen, is voedselverspilling structureel laag; zowel door financiële prikkels als door sociale normen rondom eten.

Sinéad Galvin

Onderwijs consultant voor (expat)ouders in Madrid

Voormalig docent op Spaanse school

“De lange lunchpauze, en dus langere schooldag, is een bewuste prioritering die past bij de Spaanse cultuur”

3.8 Polen

Polen – Algemeen

Demografie

Ca. **3,7 miljoen** leerlingen in *Szkoła podstawowa* (7-15 jaar). De schoolkantine serveert dagelijks een warme lunch, maar deelname is niet universeel. Exacte cijfers zijn onbekend.²

Onderwijsstructuur

Het Poolse onderwijs kent twee fasen: de basisschool, gevolgd door een keuze tussen middelbaar onderwijs of beroepsonderwijs. Het curriculum is nationaal gestandaardiseerd; publieke scholen worden beheerd door de gemeente.³

Culturele context

De warme middagmaaltijd is traditioneel de hoofdmaaltijd van de dag in Polen. Daarnaast kent Polen een sterke traditie van het tweede ontbijt: kinderen brengen een tussendoortje mee dat op school wordt gegeten. Kinderen dienen de hele dag op school te blijven.⁴

Historische ontwikkeling

Onder het communisme waren schoolmaaltijden gratis; na 1989 maakte decentralisatie en privatisering ze betaald. Sinds 2023 moeten openbare basisscholen verplicht dagelijks één warme (betaalde) maaltijd aanbieden die tijdens schooltijd gegeten mag worden.⁴

Polen – Financiën*

In Polen wordt een onderscheid gemaakt tussen de exploitatiekosten en de kosten voor rauwe ingrediënten. De exploitatiekosten worden gedragen door de gemeenten vanuit de onderwijsbegroting, rauwe ingrediënten worden bekostigd door ouders. Subsidies worden betaald vanuit de lokale sociale begroting.

De prijs voor een schoolmaaltijd varieert sterk

De **nationale overheid** co-financiert subsidie voor kinderen uit de armste gezinnen en verstrekt momenteel een eenmalige donatie aan scholen om schoolkeukens te (ver)bouwen zodat deze bruikbaar zijn⁶

Gemeenten financieren de exploitatiekosten en co-financiert de aanvullende subsidies aan leerlingen uit de laagste inkomensgroepen, vanuit lokale belastingen en staatssteun⁴

Ouders betalen enkel voor de rauwe ingrediënten, dit zorgt voor een lage ouderbijdrage⁴

- Co-financiering subsidie voor kinderen uit lage inkomensgroepen, geoormerkt per kind.

- Exploitatiekosten
- Co-financiering subsidie voor kinderen uit lage inkomensgroepen, geoormerkt per kind. Ouders dienen zich hiervoor eenmalig aan te melden bij gemeente

Externe partij
Cateraar of leverancier

- Kosten voor rauwe ingrediënten
- Twee opties: 1) maandelijks vooraf betalen; 2) kinderen kopen dagelijks een maaltijd

Polen – Voeding, kwaliteit en monitoring

- 1 Voeding** Een typische schoolmaaltijd bestaat uit twee gangen: een soep en een hoofdgerecht. Polen eten traditioneel veel vlees, vegetarische opties worden steeds vaker aangeboden maar zijn nog niet universeel beschikbaar. Het is afhankelijk van de school of de lunch wordt geserveerd in buffetstijl of in porties.⁵
- 2 Dagelijkse operatie** Kinderen hebben minimaal 30 minuten lunchpauze en eten gezamenlijk in de schoolkantine. Leerkrachten eten mee met leerlingen als rolmodel (de “begeleide maaltijd”). Maaltijden worden geserveerd in buffetstijl: leerlingen scheppen zelf op
- 3 Kwaliteit** Een maaltijd dient 30% van de dagelijkse energiebehoefte te dekken. Dagelijks zijn salade, brood en melk verplicht; het zoutgehalte is gemaximeerd en seizoensgebonden producten worden aanbevolen. Scholen worden gestimuleerd om wekelijks minimaal één vegetarische maaltijd aan te bieden.⁵
- 4 Monitoring** Kwaliteitsmonitoring is streng. Lokale subsidies van Sanepid (overheidsinstantie vergelijkbaar met een combinatie van NVWA en GGD) zijn verantwoordelijk. Scholen dienen dagelijks een sample aan te leveren.

Polen – Organisatie en uitvoering

De **organisatie** van maaltijdproductie en -distributie varieert: sommige scholen hebben een eigen keuken en kantine met kok, andere werken met een door een externe partij beheerde kantine, en bij sommige scholen worden maaltijden bezorgd door een cateringbedrijf. Oudere schoolgebouwen beschikken over een eigen keuken.^{2,4}

Scholen zijn zelf verantwoordelijk voor de **inkoop**, de meeste scholen hebben hiervoor een aangewezen persoon

Aanbieders zijn vaak lokale cateraars, de markt is sterk gefragmenteerd. Selectie verloopt via openbare aanbesteding.

Polen – Organisatiestructuur

Gedecentraliseerd met een regionale subsidie

- Financiering
- Kwaliteitsnormen
- Menubepaling
- Aanbesteding
- Bereiding
- Monitoring
- Evaluatie

Wat doen ze?

- **Ministerie van Volksgezondheid** stelt voedingsnormen
- **Ministerie van Sociale Zaken** beheert programma *Maaltijd op school en thuis*
- **Ministerie van Onderwijs** coördineert vernieuwing kantine infrastructuur

- **Gemeente** co-financiert het programma *Maaltijd op school en thuis*, voert de inkomenstoets uit en kent maaltijdhulp toe. Financiert ook huisvestingskosten en salarissen
- Lokale afdeling van **Sanepid** (NVWA/GGD) controleert de kwaliteit

- **School** is verantwoordelijk voor de inkoop en overzien dagelijks de kantine

- **Externe cateraar of schoolkok** bepaalt het menu en publiceert deze een week van tevoren, er is één optie per dag beschikbaar

- **Ouders** betalen de voedselkosten

Polen – Interview

Key takeaways

- 1 Lage deelname, lunchpakket dominant.** Scholen zijn verplicht lunch aan te bieden, maar deelname is laag: zelf meegebrachte broodmaaltijden zijn de norm, niet de uitzondering.
- 2 Toezicht door leerkrachten .** Tijdens de lunch houden leerkrachten toezicht en eten tegelijk mee; er zijn geen aparte lunchbegeleiders.
- 3 Gesplitste kostenverdeling.** Er is een strikte scheiding tussen exploitatiekosten (betaald door gemeente) en voedselkosten (betaald door ouders), wat de ouderbijdrage relatief laag houdt. De ouderbijdrage wordt bepaald door de school
- 4 Beperkte infrastructuur.** Het systeem draait op lokale verantwoordelijkheid zonder sterk nationaal kader, wat leidt tot grote regionale verschillen in aanbod en kwaliteit.
- 5 Streng kwaliteitscontrole.** Kwaliteitsmonitoring is intensief georganiseerd en wordt als streng ervaren door scholen en cateraars.
- 6 Gescheiden eten.** Kinderen die eigen lunch meebrengen kunnen deze niet opeten in de kantine.

Malgorzata Bogarodz

Oud-lerares op publieke basisschool

“Bied gezonde, kwalitatieve maaltijden aan, maar dwing kinderen niet iets te eten dat ze niet lusten”

3.9 Duitsland

Duitsland – Algemeen

Demografie

Ca. **3,2 miljoen** leerlingen in *Grundschule* (6–10 jaar), **69%** heeft dagelijks toegang tot een maaltijd, 57% maakt hier minstens eenmaal per week gebruik van. Kinderen uit gezinnen met lage inkomens en oudere kinderen nemen minder vaak deel.^{2,3,11}

Onderwijsstructuur

Onderwijs is sterk gedecentraliseerd: de 16 deelstaten bepalen grotendeels beleid via eigen onderwijsministeries; het federale ministerie geeft alleen algemene richtlijnen. De *Grundschule* wordt gevolgd door gedifferentieerd voortgezet onderwijs.^{3,4}

Culturele context

Duitsland kende traditioneel geen schoollunch. Met de opkomst van de *Ganztagschule* (ca. 2004) is de schoollunch geleidelijk ingeburgerd geraakt, cultuur rondom schoolmaaltijden varieert sterk per deelstaat en stad. Het meebrengen van een eigen lunch (veelal brood) blijft wijdverspreid.⁵

Historische ontwikkeling

Sinds 2006 zijn *Ganztagschule* verplicht een lunchaanbod te voorzien, op basis van richtlijnen van de deelstatelijke ministeries van Onderwijs en Culturele Zaken.⁵

Duitsland – Financiën*

Ouders betalen doorgaans voor de maaltijd; lage-inkomenshuishoudens ontvangen subsidie van het Ministerie van Arbeid en Sociale Zaken.

Uitzondering: Berlijn biedt sinds 2019 gratis lunches aan alle basisschoolleerlingen, gefinancierd vanuit de deelstatelijke onderwijsbegroting.

Kosten voor schoollunch zijn **€5,16** in Berlijn, er zijn regionale verschillen, gemiddelde prijzen liggen tussen **€4,32** (eigen beheer) en **€5,09** (externe cateraar)^{6,11}

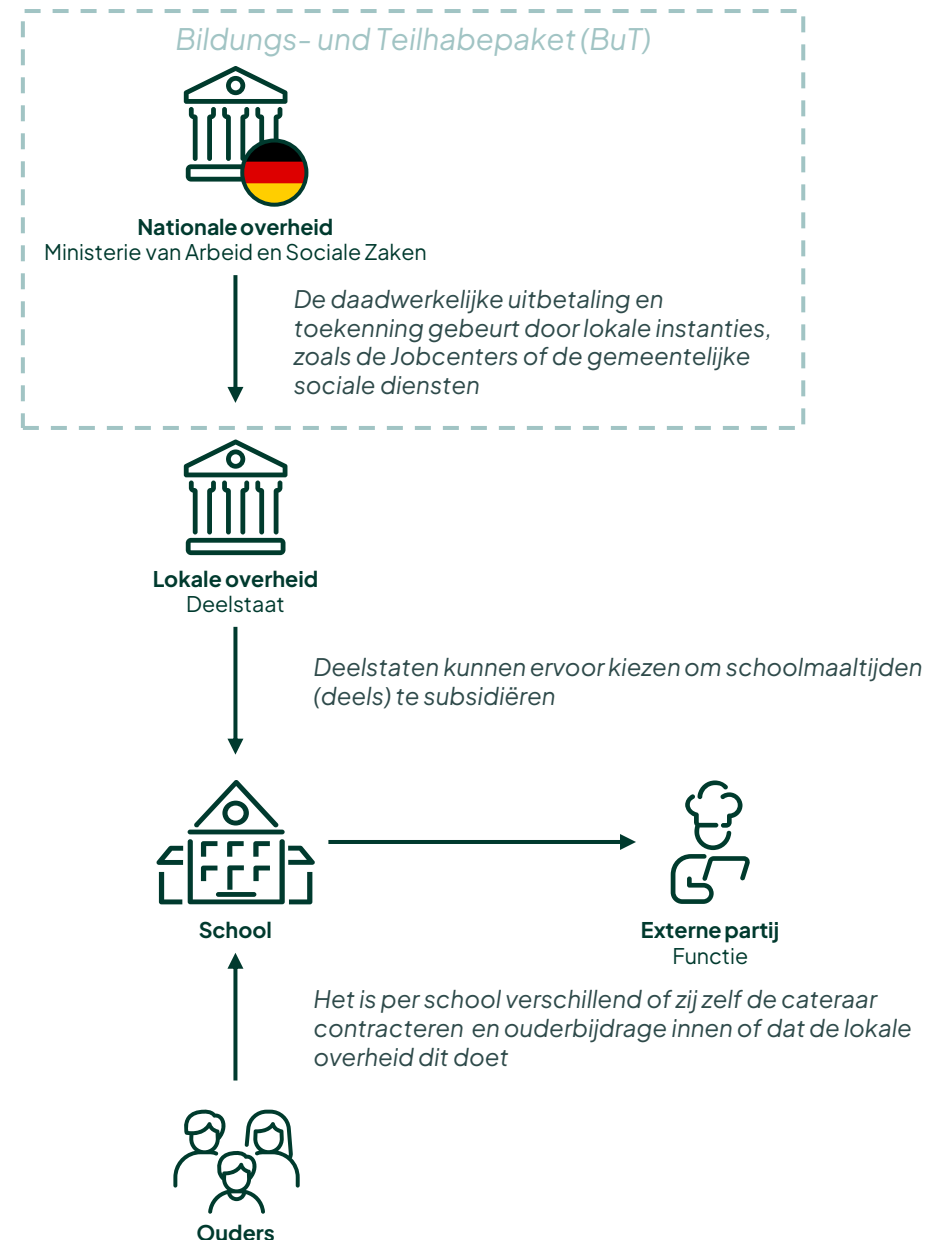
Ouders betalen voor de maaltijden

Deelstaat (of gemeente of district) is verantwoordelijk en kan ervoor kiezen om de schoollunch (deels) te subsidiëren. Meeste **gemeenten** ondersteunen in de operationele kosten⁷

De **nationale overheid** draagt niet structureel bij aan schoolmaaltijden maar ondersteunt gezinnen uit lagere inkomensgroepen met een inkomensafhankelijke vergoeding via het *Bildungs- und Teilhabepaket (BuT)*⁸

Duitsland – Voeding, kwaliteit en monitoring

- 1 Voeding** Een typische maaltijd bestaat uit een warm hoofdgerecht (pasta, rijst, vlees of groenten), een saladebar, dessert of fruit en water of melk. In de meeste deelstaten is een vegetarische optie verplicht. Het menu wordt bepaald door de school of de cateraar.
- 2 Dagelijkse operatie** Kinderen eten in de aula.
- 3 Kwaliteit** De *DGE-Qualitätsstandard für die Schulverpflegung* (2023) geldt als landelijke kwaliteitsstandaard voor schoolmaaltijden. De standaard is vrijwillig, maar verplicht gesteld in vijf deelstaten: Berlijn, Hamburg, Bremen, Thüringen en Saarland.^{2,9}
- 4 Monitoring** De voedselveiligheid wordt gecontroleerd door de *Lebensmittelüberwachung*, die per deelstaat is georganiseerd. De *Schulträger* (gemeente of district) is verantwoordelijk voor de naleving van de geldende normen.^{2,9}

Duitsland – Organisatie en uitvoering

Schoolbestuur kiest over het algemeen uit vier organisatie-modellen: deze kunnen worden gekarakteriseerd als temperatuurgekoppeld (koken en warmhouden, koken en serveren) of temperatuurontkoppeld (koken en koelen, koken en invriezen). De meeste scholen kiezen voor warme maaltijden.¹¹

De *Schulträger* (gemeente of district) treedt op als **aanbestedende dienst** en voert een openbare aanbesteding uit conform EU-richtlijn.

De vorm van catering die het schoolbestuur kiest, hangt af van verschillende factoren en lokale omstandigheden. De meeste scholen (64%) kiezen voor uitbesteding, gevolgd door een combinatie van uitbesteding en interne catering (ongeveer 25%). Bij die combinatie leveren voedselleveranciers alleen de maaltijden. Ongeveer 11% van de scholen verzorgt de catering zelf.^{10,11}

Duitsland – Organisatiestructuur

Gedecentraliseerd met nationale subsidie

- Financiering
- Bereiding
- Kwaliteitsnormen
- Monitoring
- Menubepaling
- Evaluatie
- Aanbesteding

Wat doen ze?

- **Federaal Ministerie voor Voeding, Landbouw en Heimat** financiert ontwikkeling van standaarden.
- **Voedingscentrum (DGE)** stelt de kwaliteitsstandaard op.
- **Bundeszentrum Kita- und Schulverpflegung** is een coördinerend orgaan

- **Lokale overheid (gemeente of district)** is verantwoordelijk voor infrastructuur
- **Schültrager** (gemeente of schoolbestuur) doet de aanbesteding van cateraar, contractbeheer en kwaliteitsmonitoring

- **Schültrager** (gemeente of schoolbestuur) doet de aanbesteding van cateraar, contractbeheer en kwaliteitsmonitoring
- **Scholen** benoemen vaak een voedingscoördinator en nemen deel aan maaltijdcommissies

- **Cateraar** bereidt en bezorgt de maaltijd

- **Ouders** betalen de lunch
- **Ouders en leerlingen** nemen deel aan maaltijdcommissies

Waar ligt de verantwoordelijkheid?

4. Appendix

Contactgegevens geïnterviewden

Land	Naam	Functie	E-mailadres
Engeland	Lucy Michaels	Research Fellow, Food Systems and Dietary Inequalities bij University of Hertfordshire	l.michaels@herts.ac.uk
Engeland	Myles Bremner	CEO bij Bremner & CO	myles@bremnerco.com
Engeland	Greta Defeyter	Professor ontwikkelingspsychologie bij Northumbria University, Raad van Toezicht bij Feeding Britain	greta.defeyter@northumbria.ac.uk
Engeland	Oliver Tandoh	Senior Manager bij Deloitte UK	otandoh@deloitte.co.uk
Estland	Gunda Tire	Head of International Assessments bij Education and Youth Board of Estonia	Gunda.tire@harno.ee
Estland	Aaro Lode	Managing Director bij Baltic Restaurants	Aaro.lode@balticrest.com
Finland	Marjaana Manninen	Counsellor of Education bij Finnisch National Board of Education (auteur case study)	marjaana.manninen@oph.fi
Frankrijk	Sylvie Avallone	Professor bij L'Institut Agro Montpellier, voorzitter Research Consortium for SHN	sylvie.avallone@supagro.fr
Ierland	Deirdre Conway	Lerares bij basisschool in Dublin	deenowconway@gmail.com
Polen	Malgorzata Bogarodz	Oud-lerares bij publieke basisschool, specialist senior bij Deloitte Polen	mbogorodz@deloittece.com
Spanje	Sinéad Galvin	Onderwijs consultant voor (expat)ouders in Madrid, Voormalig docent op Spaanse school	hello@stepsintospain.es
Zweden	Patricia Eustachio-Colombo	Onderzoeker bij London School of Hygiene and Tropical Medicine en Karolinska Institutet	patricia.eustachio.colombo@ki.se
Zweden	Lisa Rooze	Special Educator bij Internationella Engelska Skolan Järfälla, in de buurt van Stockholm	lisa.rooze.jarfalla@engelska.se

Bronnenlijst

Ierland

1. World Health Organization. (2024). *Prevalence of obesity among children and adolescents aged 5 to 19 years* [Data set]. WHO Global Health Observatory. <https://data.who.int/indicators/i/C6262EC/EF93DDB>
2. Central Statistics Office Ireland. (z.d.). *CSO data portal* [Dataset]. <https://data.cso.ie/>
3. Wikipedia contributors. (2026). *Education in the Republic of Ireland*. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_the_Republic_of_Ireland
4. Irish Government Economic and Evaluation Service. (2026). *School Meals Programme analytical paper*. Department of Public Expenditure, Infrastructure, Public Service Reform and Digitalisation, Gov.ie. https://assets.gov.ie/static/documents/13eda4b7/School_Meals_Programme_Analytical_Paper.pdf
5. Department of Social Protection. (2025). *School Meals Scheme: Your questions answered*. Gov.ie. <https://www.gov.ie/en/publication/ca775-school-meals-scheme-your-questions-answered/>
6. Department of Health Ireland. (2017). *Nutrition standards for school meals*. Gov.ie. <https://assets.gov.ie/static/documents/nutrition-standards-for-school-meals.pdf>
7. Department of Social Protection Ireland. (2024). *Budget 2025*. Gov.ie. <https://www.gov.ie/en/department-of-social-protection/publications/budget-2025/>

Bronnenlijst

Engeland

1. World Health Organization. (2024). *Prevalence of obesity among children and adolescents aged 5 to 19 years* [Data set]. WHO Global Health Observatory. <https://data.who.int/indicators/i/C6262EC/EF93DDB>
2. Department for Education. (2024). School pupils and their characteristics: 2024/25. Explore education statistics. <https://explore-education-statistics.service.gov.uk/find-statistics/school-pupils-and-their-characteristics/2024-25>
3. Department for Education. (2023). Universal infant free school meals (UIFSM): conditions of grant 2023 to 2024. <https://www.gov.uk/government/publications/universal-infant-free-school-meals-uifsm-2023-to-2024/universal-infant-free-school-meals-uifsm-conditions-of-grant-2023-to-2024>
4. UK Parliament. (2023). Written question 7714. <https://questions-statements.parliament.uk/written-questions/detail/2023-12-19/7714/>
5. House of Commons Library. (2026). Research briefing SN04195. <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN04195/SN04195.pdf>
6. Department for Education. (zd). School food standards — resources for schools. <https://www.gov.uk/government/publications/school-food-standards-resources-for-schools>
7. Michaels L and Barling D (2025) School meal nutrition and procurement policies in England: governance variability and innovation in implementation settings. [Frontiers | School meal nutrition and procurement policies in England: governance variability and innovation in implementation settings](#)

Bronnenlijst

Estland

1. World Health Organization. (2024). *Prevalence of obesity among children and adolescents aged 5 to 19 years* [Data set]. WHO Global Health Observatory. <https://data.who.int/indicators/i/C6262EC/EF93DDB>
2. Ministry of Education and Research. (zd) Statistics and analysis: General education. <https://www.hm.ee/en/ministry/statistics-and-analysis#general-educationn>
3. Education Estonia. (zd) About the education system. <https://www.educationestonia.org/about-education-system/>
4. European Commission, Joint Research Centre. (2008). School food policy factsheet — Estonia. https://joint-research-centre.ec.europa.eu/system/files/2017-07/jrc-school-food-policy-factsheet-estonia_en.pdf
5. Riigi Teataja. (zd) Consolidated legislation. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513012014002/consolide/current>
6. ERR News. (zd) No additional funding for healthier school meals. <https://news.err.ee/1609691978/no-additional-funding-for-healthier-school-meals#:~:text=Parents%20to%20pay%20more%20as%20Tartu%20raises%20school%20lunch%20prices&text=Rising%20food%20costs%20are%20primarily,and%20never%20miss%20an%20update!>
7. Lode, A. (zd). [Presentation: school meals in Estonia]. Stockholm Environment Institute. <https://www.sei.org/wp-content/uploads/2019/11/10-aaro-lode-12.11.19.stratkit.pdf>
8. ERR News. (zd). Emphasis on fruit and vegetables in new school meals regulation. <https://news.err.ee/1609689185/emphasis-on-fruit-and-vegetables-in-new-school-meals-regulation#:~:text=P%C3%B5ltsaar%20added%20that%20whereas%20cooks,start%20growing%20in%20elementary%20school>

Bronnenlijst

Finland

1. World Health Organization. (2024). *Prevalence of obesity among children and adolescents aged 5 to 19 years* [Data set]. WHO Global Health Observatory. <https://data.who.int/indicators/i/C6262EC/EF93DDB>
2. Statistics Finland. (z.d.). Stat.fi publication. <https://stat.fi/en/publication/cm10cpc395iv707wlyuOryOav>
3. Finnish National Agency for Education (EDUFI). (2017). Finnish education in a nutshell. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Finnish_education_in_a_nutshell_1.pdf
4. Finnish Food Authority (Ruokavirasto). (n.d.). School meals in Finland. https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/teemat/terveytta-edistava-ruokavalio/ravitsemus--ja-ruokasuositukset/eng/school_meals_in_finland.pdf
5. Kuusipalo, A., & Manninen, L. (2023). Food and school meals: Case study — Finland. School Meals Coalition. https://schoolmealscoalition.org/sites/default/files/2024-05/Kuusipalo_Manninen_2023_Food_Meals_Case_Study_Finland.pdf
6. Finnish National Agency for Education (EDUFI). (2019). Case study — Finland: School feeding. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/um_casestudyfinland_schoolfeeding_june2019_netti.pdf

Bronnenlijst

Zweden

1. World Health Organization. (2024). *Prevalence of obesity among children and adolescents aged 5 to 19 years* [Data set]. WHO Global Health Observatory. <https://data.who.int/indicators/i/C6262EC/EF93DDB>
2. Angelin, Anna; Lindroos, Anna Karin; Olsson, Cecilia; Elin, Emelie; Rooth, Dan-Olof; Lindroth, Josefin; Schäfer Elinder, Liselotte; Waling, Maria; Neuman, Nicklas; Eustachio Colombo, Patricia; (2025) School Meals Case Study: Sweden. Working Paper of the Research Consortium for School Health and Nutrition. London School of Hygiene & Tropical Medicine, London. DOI: <https://doi.org/10.17037/PUBS.0467748>
3. Eurydice. (2024, 4 december). Sweden: Overview [Eurypedia]. European Education and Culture Executive Agency (EACEA), European Commission. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/sweden/overview>
4. Persson Osowski, C., & Fjellström, C. (2019). Understanding the ideology of the Swedish tax-paid school meal. *Health Education Journal*, 78(4), 388–398. <https://doi.org/10.1177/0017896918798421>

Bronnenlijst

Frankrijk

1. World Health Organization. (2024). *Prevalence of obesity among children and adolescents aged 5 to 19 years* [Data set]. WHO Global Health Observatory. <https://data.who.int/indicators/i/C6262EC/EF93DDB>
2. Avallone, S., Giner, C., Nicklaus, S., & Darmon, N. (2023). *School meals case study: France* [Working paper]. London School of Hygiene & Tropical Medicine. <https://doi.org/10.17037/PUBS.04671091>
3. Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (2024). *L'éducation nationale en chiffres 2024*. <https://www.education.gouv.fr/sites/default/files/document/L%26%23039%3B%C3%A9ducation%20nationale%20en%20chiffres%202024-403044.pdf>
4. Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (z.d.). *Le rôle des collectivités territoriales dans le service public de l'éducation*. <https://www.education.gouv.fr/le-role-des-collectivites-territoriales-dans-le-service-public-de-l-education-8138>
5. Ministère de l'Éducation nationale et de la Jeunesse. (z.d.). *La restauration scolaire*. <https://www.education.gouv.fr/la-restauration-scolaire-6254>
6. Agence de services et de paiement. (z.d.). *Cantine à 1€ : tarification sociale des cantines scolaires*. <https://www.asp-public.fr/aides/cantine-a-1-euro>
7. Cour des comptes. (2020, février). *Les services communaux de la restauration collective : une maîtrise des coûts inégale, des attentes nouvelles*. La Documentation française. <https://www.ccomptes.fr>

Bronnenlijst

Spanje

1. World Health Organization. (2024). *Prevalence of obesity among children and adolescents aged 5 to 19 years* [Data set]. WHO Global Health Observatory. <https://data.who.int/indicators/i/C6262EC/EF93DDB>
2. Global Child Nutrition Foundation. (2024). *Global survey of school meal programs country report: Spain*. https://gcnf.org/wp-content/uploads/2024/12/Spain_2024_Report_R1.pdf
3. Wikipedia. Education in Spain. https://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Spain (geraadpleegd 2025-03)
4. Global Child Nutrition Foundation. (2021). *Global survey of school meal programs country report: Spain*. https://gcnf.org/wp-content/uploads/2022/04/Spain_2021_final.pdf
5. Galvin, S. (2025, 14 augustus). *School lunches in Spain: Why 1pm means a three-course meal*. Steps into Spain. <https://www.stepsintospain.es/school-lunches-in-spain/>
6. Kassam, A. (2025, 17 april). Schools in Spain required to serve fruit, vegetables and fish in fight against obesity. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2025/apr/17/schools-in-spain-required-to-serve-fruit-vegetables-and-fish-in-fight-against-obesity>

Bronnenlijst

Polen

1. World Health Organization. (2024). *Prevalence of obesity among children and adolescents aged 5 to 19 years* [Data set]. WHO Global Health Observatory. <https://data.who.int/indicators/i/C6262EC/EF93DDB>
2. Statistics Poland. (2024). *Education in the school year 2023/2024 (preliminary data)*. Główny Urząd Statystyczny (GUS). <https://stat.gov.pl/en/topics/education/education/education-in-the-school-year-20232024-preliminary-data,13,2.html>
3. Eurydice. (2024). *Poland: Overview* [Eurypedia]. European Education and Culture Executive Agency (EACEA), European Commission. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/poland/overview>
4. Czarniecka-Skubina, E., Hamulka, J., Jeruszka-Bielak, M., & Gutkowska, K. (2024). Do food and meal organization systems in Polish primary schools reflect students' preferences and healthy and sustainable dietary guidelines? The results of qualitative research for the Junior-Edu-Żywnie (JEŻ) project. *Foods*, 13(1), artikel 61. <https://doi.org/10.3390/foods13010061>
5. Górnicka, M., Keser, I., Kaleta, A., & Jeruszka-Bielak, M. (2024). Sustainable school lunches: A comparative analysis of lunch quality in primary schools in Warsaw and Zagreb. *Applied Sciences*, 14(18), artikel 8163. <https://doi.org/10.3390/app14188163>
6. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. (2023). *"Meal at School and at Home" programme for 2024–2028* [Wieloletni rządowy program „Posiłek w szkole i w domu” na lata 2024–2028; Uchwała Nr 149 Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 2023 r., M.P. poz. 881]. Portal Gov.pl. <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-posilek-w-szkole-i-w-domu-na-lata-2024-2028>
7. Koschalka, B. (2026, 20 februari). Polish government introduces healthier food and vegan options in school canteens. *Notes From Poland*. <https://notesfrompoland.com/2026/02/20/polish-government-introduces-healthier-food-and-vegan-options-in-school-canteens/>

Bronnenlijst

Duitsland

1. World Health Organization. (2024). *Prevalence of obesity among children and adolescents aged 5 to 19 years* [Data set]. WHO Global Health Observatory. <https://data.who.int/indicators/i/C6262EC/EF93DDB>
2. Federal Statistical Office (Destatis). (n.d.). GENESIS-Online: Table 21111-0002 — Schüler: Deutschland, Schuljahr, Geschlecht, Schulart, Jahrgangsstufen. <https://www-genesis.destatis.de/datenbank/online/table/21111-0002/>
3. Hundeshagen C, Rosmann H, Lindenmeier, J. *The effect of obligatory versus voluntary school food standard implementation on the fulfillment of the school food standard requirements in Germany*. Science Direct. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352364624000361?ref=pdf_download&fr=RR-7&rr=9f055c406b40f5d7
4. Nuffic. (zd). Basis- en voortgezet onderwijs — Duitsland. <https://www.nuffic.nl/onderwijssystemen/duitsland/basis-en-voortgezet-onderwijs>
5. Heide K, Brettschneider A-K, Lehmann F, Lage Barbosa C, Haftenberger M, Perlitz H, Frank M, Patelakis E, Richter A, Mensink GBM (2019) *Utilization of school meals. Results from the nationwide nutrition survey EsKiMo II*. Ernährungs Umschau 66(6): 92–99 This article is available online: DOI: 10.4455/eu.2019.017
6. Vernetzungsstelle Schulverpflegung Berlin. (n.d.). Kosten. <https://www.vernetzungsstelle-berlin.de/projekt-schule/organisation/kosten>
7. Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft (BMEL). (zd). *Schulverpflegung* [PDF]. GemeinsamGutEssen. https://www.gemeinsamgutessen.de/fileadmin/nqz/publikationsdateien/BMEL_Schulverpflegung_191112so2.pdf
8. Bundesagentur für Arbeit. (zd) *Informationen zum Bildungspaket*. <https://www.arbeitsagentur.de/familie-und-kinder/informationen-zum-bildungspaket>
9. Deutsche Gesellschaft für Ernährung (DGE). (zd). *DGE Quality Standard for Meals in Schools* [PDF]. https://www.gemeinsamgutessen.de/fileadmin/nqz/publikationsdateien/DGE_QST_Meals_Schools.pdf
10. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (zd). *School meals in Germany*. <https://www.fao.org/platforms/school-food/around-the-world/europe-and-central-asia/germany/en#:~:text=School%20meals%20in%20Germany...>
11. Bundeszentrum Kita- und Schulverpflegung. *Zahlen, Daten, Fakten zum Schulessen*. <https://www.gemeinsamgutessen.de/schulessen/zahlen-daten-fakten>

Dankjewel!